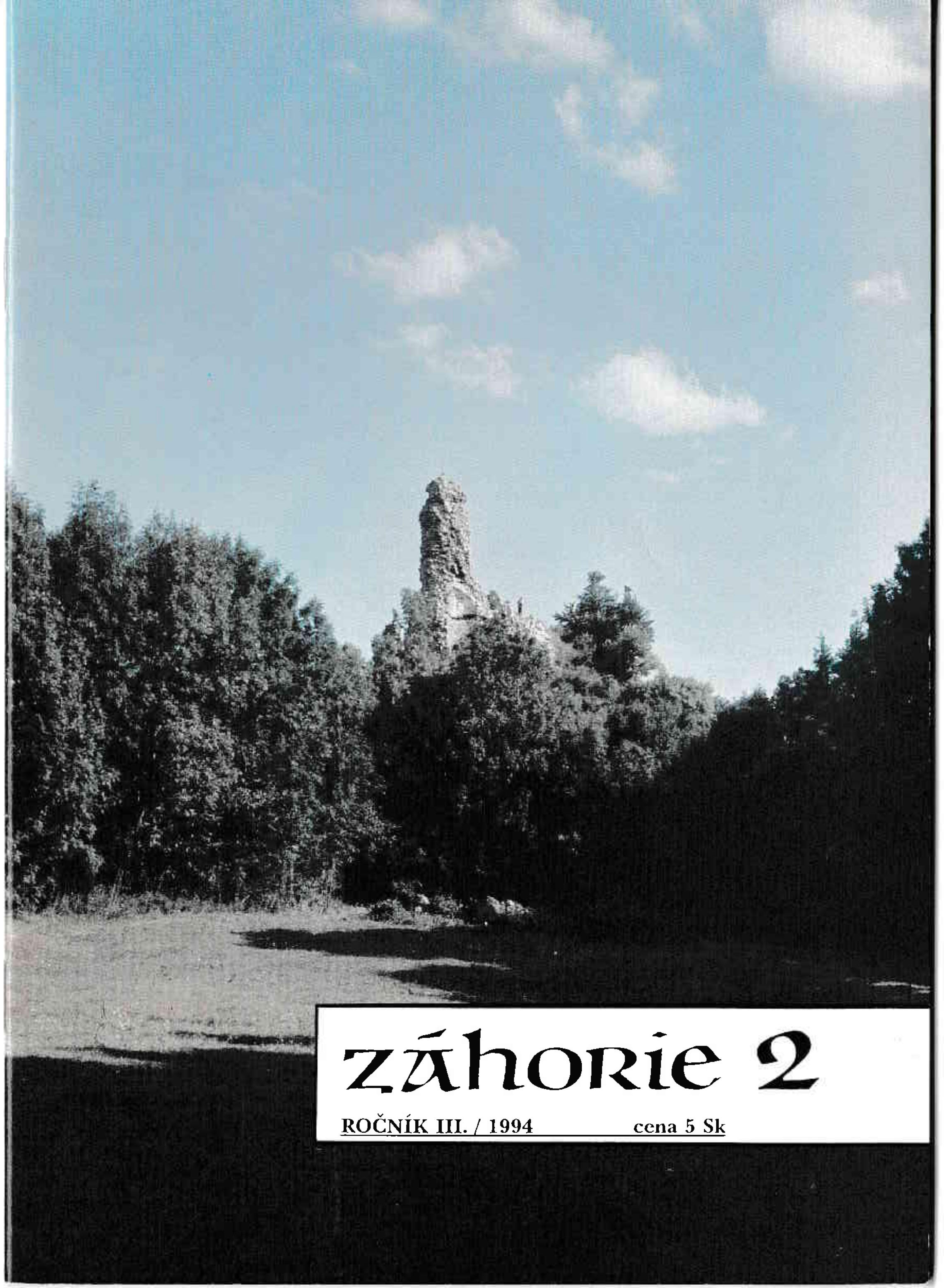

záhorie 2

ROČNÍK III. / 1994 cena 5 Sk

ZÁHORIE

-vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, prírode a kultúre Záhoria.

Vydáva Záhorské múzeum Skalica v spolupráci so Záhorskou vlastivednou spoločnosťou.

Redakcia:
PhDr. Viera Drahošová, Mgr. Peter Michalovič, Mgr. Vladimír Petrovič, PhDr. Mária Zajíčková.
Technická a výtvarná spolupráca:
Jozef Vaníček
Grafická úprava:
Mgr. Vladimír Petrovič
Predseda redakčnej rady:
Mgr. Miroslav Minďáš

Na obálke: Hrad Korlátko
Holíč - fajansa
Kuľhavý: Záhorie. Z fondu Záhorskej galérie Senica

Podávanie novinových zásielok povolené SP š.p. ZsRP Bratislava č.j. 850 - PO zo dňa 12.4. 1994

OBSAH

Č. 2/94

RNDr. Miloš Stankoviansky, CSc.: **Vývoj názvu ohraničenia a vnútorného členenia Záhorskej nížiny**
PhDr. Mária Zajíčková: **Na Jozefa vo vacovskom väzení**
RNDr. Ján Hrbatý: **Prírodné pomery okolia obce Plavecký Peter**
Mgr. Vladimír Petrovič: **Vývoj cestnej siete na Záhorí. Obdobie Veľkej Moravy**
Jozef Stupavský: **Krátke dejiny osídlenia Šaštína-Stráží**
Mgr. Miroslav Minďáš: **Výskum františkánskeho kostola v Skalici. /3. časť/**
Mgr. Peter Michalovič: **Právnik, hudobník alebo politik ?**
PhDr. Zora Viestová: **Pavel Blaho st.**
PhDr. Mária Zajíčková: **Signované návrhy Kataríny Brúderovej**
Mgr. Peter Matovčík: **Menej známy folklorista z Borského Jura**
PhDr. Mária Zajíčková: **Ide paňi kňažná...**
Ludmila Kolaříková: **Vzpomínka z dětství na šaštínske cikány**
Mgr. Miroslav Minďáš: **Kronikárom**
PhDr. Viera Drahošová: **Julia Domna na minci z Lábu**
Doc. PhDr. Konštantín Palkovič, CSc.: **Geografické názvy na Záhorí**
Z dobovej tlače
Prof. PhDr. Rudolf Krajčovič, DrSc.: **Svedkovia dávnej histórie. Názvy záhorských obcí**
OHLASY
SPRÁVY
KRÁTKE OZNAMY

R.Č.OU 10/91. Vychádza 6x ročne.
Časopis v okrese Senica rozširuje prostredníctvom svojich stánkov PNS. Objednávky a predplatné zasielajte na adresu: Záhorské múzeum, nám. Slobody 12, 909 01 Skalica

VÝVOJ NÁZVU, OHRANIČENIA A VNÚTORNÉHO ČLENENIA ZÁHORSKEJ NÍŽINY

Záhorie je historický názov pochádzajúci z čias rozdelenia Bratislavskej župy na okresy. Župa sa delila na päť okresov, z ktorých jeden, ležiaci medzi Malými Karpatmi a riekou Moravou, sa volal Processus Transmontanus, t.j. Záhorský okres (porov. napr. Homannovské vydanie mapy Bratislavskej župy z r. 1757).

Zemepisný názov nížinného povrchového útvaru v oblasti Záhoria nebol dlho ujednotený. Na sklonku monarchie a v prvých rokoch Československej republiky sa používali názvy, ako napr. Moravské pole (geografi F. Koláček 1921, K. Matoušek 1922 a i.), slovenská časť Moravského poľa alebo Moravské pole na Slovensku (geograf J. Hromádka 1930), slovenské Pomoravie (archeológ J. Eisner 1933), Moravská nížina alebo Moravský dol (lingvisti K. Suchý 1915, V. Vážny 1925).

Názov Záhorská nížina alebo prosto Záhorie bol frekventovaný skôr medzi obyvateľmi žijúcimi na východnej strane Malých Karpát. Poriadok do tohoto názvoslovného chaosu vniesol definitívne J. Hromádka v práci "Zemepis okresu bratislavského a malackého, zv. II.: Malé Karpaty, Záhorská nížina, Podunajská nížina pri Bratislave", ktorá vyšla ako 2. diel Vlastivedného zborníku okresu bratislavského a malackého v Bratislave v roku 1935. Uvedený autor pomenoval najzápadnejšiu z nížin Slovenska názvom Záhorská nížina. Tento názov bol prijatý Názvoslovnou komisiou pri Geografickom komitéte Národnej rady bádateľskej, čím sa stal jediným správnym pomenovaním tohoto povrchového útvaru. J. Hromádka taktiež vymedzil hranice Záhorskej nížiny. Chápal pod ňou územie tvaru trojuholníka s vrcholmi Devínska Nová Ves, Jablonica a Kúty, ohraničené na východe Malými Karpatmi, na západe riekou Moravou a na severe pravým (severným) okrajom dna doliny Myjavy na kontakte s Myjavskou pahorkatinou a Dolnomoravským úvalom. Autor neskôr (porov. J. Hromádka: Orografické třídění Československé republiky, Sborník Československé společnosti zeměpisné, Sv. LXI, č.4, 1956) povrchový útvar Záhorskej nížiny rozčlenil na sedem jednotiek nižšieho rádu. Od Z na V sú to štyri jednotky prebiehajúce prakticky celou nížinou v smere zhruba SV - JZ: niva Moravy, Malacké pásmo reprezentované terasami Moravy a nižšími pieskovými presypmi, centrálna oblasť viatych pieskov - Bor a úpätné pásmo Malých Karpát. K uvedeným jednotkám sa na severe pripájala niva Myjavy a na juhu Novoveská terasa a úpätná zníženina pod Malými Karpatmi.

Uvedené vymedzenie hraníc Záhorskej nížiny i jej vnútorné členenie na jednotky nižšieho rádu sa používalo prakticky do konca 70-tych rokov. V roku 1978 však vyšla práca E. Mazúra, M. Lukniša "Regionálne geomorfologické členenie SSR", Geografický časopis roč.30, č.2", ktorá na báze nových geomorfologických poznatkov zásadným spôsobom prehodnotila spomínané orografické (horopisné) členenie J. Hromádku z r. 1956. V zmysle nového členenia je Záhorská nížina považovaná za geomorfologickú oblasť vyznačujúcu sa dvoma výškovými stupňami. Vyšší stupeň tvorí osobitne vyčlenený geomorfologický celok Chvojnická pahorkatina, ktorý v Hromádkovom členení reprezentoval západnú časť Myjavskej pahorkatiny, tzv. Unínsku pahorkatinu. Nižší stupeň predstavuje pôvodnú Záhorskú nížinu, rozšírenú o gbelskú časť pôvodného Dolnomoravského úvalu. Vnútorné členenie novovyhraničenej Záhorskej nížiny, ako i geomorfologické jednotky v jej susedstve znázorňuje pripojený obrázok.

Text k obrázku Situačná schéma geomorfologických jednotiek

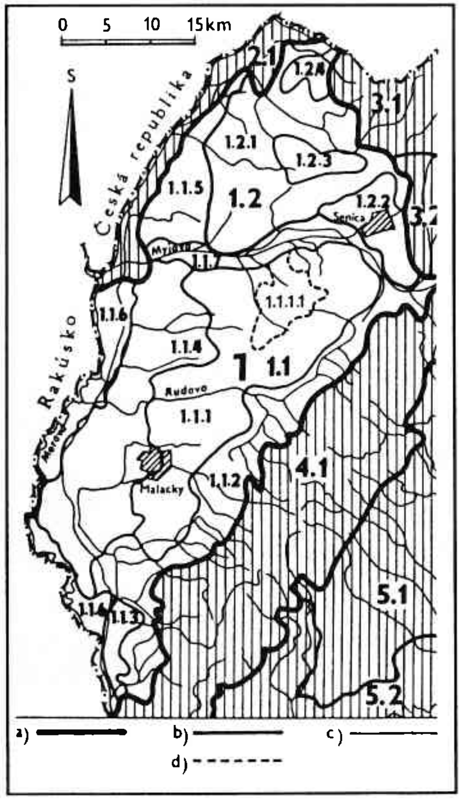

1. Záhorská nížina (oblasť)
1.1. Borská nížina
1.1.1. Bor
1.1.1.1. Lakšárska pahorkatina
1.1.2. Podmalokarpatská zníženina
1.1.3. Novoveská plošina
1.1.4. Záhorské pláňavy
1.1.5. Gbelský bor
1.1.6. Dolnomoravská niva
1.1.7. Myjavská niva
1.2. Chvojnická pahorkatina
1.2.1. Unínska pahorkatina
1.2.2. Senická pahorkatina
1.2.3. Zámčisko
1.2.4. Skalický hájik
2. Juhomoravská panva (oblasť)
2.1. Dolnomoravský úval
3. Slovensko - moravské Karpaty (oblasť)
3.1. Biele Karpaty
3.2. Myjavská pahorkatina
4. Fatransko - tatranská oblasť
4.1. Malé Karpaty
5. Podunajská nížina (oblasť)
5.1. Podunajská pahorkatina
5.2. Podunajská rovina

a - hranice oblastí
b - hranice celkov
c - hranice oddielov
d - hranice častí

Nové geomorfologické členenie bolo prerokované a schválené Názvoslovnou komisiou pri Slovenskom úrade geodézie a kartografie v r. 1977, odvtedy sú v ňom obsiahnuté názvy geomorfologických jednotiek záväzné, a to nielen pre špecialistov v geovedných disciplínach, ale i pre spoločenskú prax. Platí to v plnom rozsahu i pre geomorfologickú oblasť Záhorská nížina, ako i v rámci nej vyčlenené geomorfologické jednotky nižšej hierarchistickej úrovne.

Miloš Stankoviansky

Na Jozefa vo vacovskom väzení

Keď dieťa pri narodení dostane meno, ktoré je pri jeho príchode na svet v kalendári, hovorí sa, že si ho prinieslo. Niektoré z osobností však akoby po celý život zostávali verné symbolike svojho osobného mena. Tak akosi to bolo aj s mužom činu, skutočným robotníkom slovenského obrodeneckého veku Jozefom Miloslavom Hurbanom (narodil sa 17. marca 1817 v Beckove, meniny slávil vždy 19. marca).

Hlbocký ev.a.v. farár, redaktor Slovenských pohľadov v roku 1870 prežil svoje päťdesiatetretie narodeniny a zároveň meniny vo vacovskom väzení.

J. M. Hurban a J. Romanu vo vacovskom väzení roku 1870.

K šesťmesačnému trestu v žalári a peňažnej pokute 200 zlatých ho odsúdil 21. októbra 1869 porotný súd v Pešti pre tzv. tlačový priestupok, ktorého sa dopustil uverejnením článku Čomu nás učia dejiny v Pešťbudínskych vedomostiach. Jeho žiadosť o zrušenie rozsudku súd zamietol, a tak 29. novembra Hurban prekročil brány vacovského väzenia. Vo väzenskej cele si Hurban nad posteľ ako výraz hlbokej irónie vtedajšieho zákonodarstva a sklamania z výsledkov revolúcie povesil hárok papiera s textom: "Čl. zákona XVIII. z r. 1848 par.1. Myšlienky svoje cestou tlače každý svobodne môže prejaviť a svobodne rozširovať".

Na Jozefa 19. marca navštívila väzňa vo Vacove delegácia zo Slovenska vedená V.P.Tóthom a skupina peštianskych mešťanov, ktorá mu odovzdala v Pešti zhotovenú a slovenským nápisom opatrenú striebornú tabatierku na šňupavý tabak, ktorú venovali Hurbanovi k meninám peštianski Slováci.

Slovenské pohľady z roku 1888 v čísle 12 z pera jedného z účastníkov tejto návštevy uvádzajú: *"Uväznený dr. Hurban nachádzal sa pri návšteve našej v dobrom zdraví, v znamenitej nálade. Výzor jeho tváre nás nemálo prekvapil, lebo ptedtým sa cele holil, a vo väzení zapustil mohutné fúzy a plnú bradu. Od tých čias nikdy viacej neholil sa. Deň 19. marca bol zvláštnym dňom vo vacovskom väzení. Brána nestačila otvárať sa, to došiel poštár a ešte častejšie telegrafický sluha s telegramami gratulácií, a blahoželaní toľko prišlo, že to temer v celom Vacove zapríčinilo povyk. Muselo to nadmier dobre padnúť väznenému Hurbano- vi, že menovite i vo väzení Slováci nezabúdajú na neho. Dr. Hurban vo väzení mal celú plnú komoru, toľko mu známi, priatelia naposielali lahôdok, poživnosti, tak že svojich "kollegov", ktorí sa takýchto zásielok nestali účastnými, on formálne hostil, a bol hrdým, že nik nebol tak zásobeným jak on. I nás počastoval i pagáčkami, i dobrou šunkou, i pohárkom vína."*

Medzi tridsiatimi telegramami a množstvom písomných blahoželaní boli aj listy od staručkého svokra Samuela Jurkoviča, manželky Anny a detí, s ktorých Konštantín, Ľudmilka a najmenší Bohuslav poskladali otcovi príležitostné veršíky. Z Ľudmilkiných veršov vyberáme:

Zavej, vetríčku, zanes milený
k Vacovu útly hlások môj,
tam apenkovi daj pozdravení,
zvestuj mu v búrach raz pokoj.
Zavej len k oknu, k železnej mreži,
bo tam apko môj v žalári väzí,
tam Ľudku svoju spomína,
tam svätí bez nás, rodiny,
päťdesiattretie svoje meniny,-
väzba ho tlačí, omína.
...
Ty ale čerstvý ešte putuješ,
nátlakom vzdorným mužne vzdoruješ -
Bože, pomôž Ti na mnohé letá!

Ku gratulantom sa príležitostnou básňou pripojil aj Ján Trokan, evanjelický senior z Kostolného, ktorý svoj vinš končí slovami útechy a optimizmu:

Čo Boh v svej uzavrel rade -
nezdrží svet v putách, v klade!

Použitá literatúra: Obzor 1869, r.VII. č.30, s.239
Obzor 1869, r.VII. č.34, s.271
Obzor 1870, r.VIII. č.10, s.79
Slovenské pohľady 1888, r.VIII. č.12, s.272-274

Mária Zajíčková

PRÍRODNÉ POMERY OKOLIA OBCE PLAVECKÝ PETER

Obec Plavecký Peter leží na západnom úpätí Malých Karpát. Východne od obce vo vzdialenosti asi 6 km dosahujú Malé Karpaty svoju najväčšiu nadmorskú výšku na kóte Záruby - 768 m. Centrálna časť Malých Karpát, ktorá je tvorená systémom horských hrebeňov a chrbátov, sa nazýva Biele hory. Z obce je veľmi dobre vidieť kulisu Zárub a Veterlína. Západný okraj Bielych hôr lemuje pás kopcov s priemernou výškou okolo 400 - 450 m. Spolu s Bukovskou brázdou tvorí samostatný geografický pododdiel Malých Karpát - Plavecké predhorie. Bukovská brázda zaberá najvýchodnejšiu časť katastrálneho územia obce. Vznikla na tektonickej poruche poklesom zemského povrchu. S Podmalokarpatskou zníženinou, ktorá tvorí západnú časť katastrálneho územia je spojená zlomovými dolinami orientovanými v smere východ-západ. Najzápadnejšia časť chotára zasahuje do Borskej nížiny, kde dosahuje územie chotára svoju najnižšiu nadmorskú výšku okolo 195 m.

Geologickú stavbu územia tvoria druhohorné usadeniny stredného a vrchného triasu. Vápence a dolomity dosahujú v tejto oblasti hrúbku niekoľko stoviek metrov. Smerom na západ sa druhohorné vápencové a dolomitové súvrstvia ponárajú pod mohutné treťohorné morské usadeniny, ktoré sú prekryté štvrtohornými sedimentami. Na rozhraní medzi Podkarpatskou zníženinou a Borskou nížinou sa tiahne úzky pás organických sedimentov vytvorených v zaplavovaných depresiách v okolí toku potoka Rudava. Hrúbka dosahuje len niekoľko metrov. Organické sedimenty tvorí slatina a rašelina vytvorená zo zbytkov močiarnych rastlín. V lokalite Hanspíle sa nachádza živé rašelinisko.

Oblasti, kde tvoria geologický podklad vápence a dolomity, sa nazývajú kras. Oblasť obce leží v Plaveckom krase. Z povrchového krasu sa vyskytujú na južných svahoch Ježúvky a Malej Ježúvky škrapy. Významným fenoménom v krase je voda, ktorá je dôležitým geomorfologickým činiteľom. V oblasti sa nachádza viacero prameňov - vyvieračiek a ponorov. Výdatné pramene nachádzame v lokalite Zelená Studňa a v údolí potoka Hrúdky. Tento potok je zaujímavý tým, že sa v hornej časti doliny, ktorou preteká, pri menších prietokoch ponára a v dolnej polovici voda vystupuje na povrch v podobe vyvieračiek.

Zaujímavosťou v chotári obce je minerálny prameň menšej výdatnosti, nachádzajúci sa za obcou pri vstupe do doliny potoka Hrúdky. Na povrch tuná vystupuje sírnovodíková alkalická jódová voda s charakteristickým zápachom. Jedná sa o liečivý prameň.

Klimatické podmienky oblasti sú podmienené polohou územia na rozhraní Malých Karpát a Záhorskej nížiny. Územie leží na hranici teplej oblasti s počtom letných dní (nad 25 stupňov C) a mierne teplej oblasti s počtom letných dní pod 50 a s priemernou júlovou izotermou 16 st.C.

Kopce Plaveckého predhoria sú pokryté lesmi. Chladnejšie severne orientované svahy s hlbšími a vlhkejšími pôdami sú porastené vysokým lesom. V porastoch prevláda buk lesný, dub zimný a letný s prímesou lipy, javora mliečneho a horského a jaseňa. V bylinnom podraste prevládajú v jarnom aspekte snežienka, bažanka, cesnak medvedí a ďalšie druhy znášajúce zatemnenie. Porasty poskytujú kvalitnú drevnú hmotu. Južne exponované svahy sú riedke a nízke. V stromovej

etáži sa uplaňujú teplomilné dreviny ako napr.dub plstnatý, dub cerový, jarabina vtáčia, javor poľný. Holiny vzniknuté odlesnením boli vysadené borovicou čiernou, ktorá má pôvod v stredomorskej oblasti a borovicou lesnou. Buk tuná rastie len v zakrpatenej forme. Presvetlené porasty s bohatým bylinným a krovinatým podrastom sa nazývajú skalné lesostepi. Lesné porasty patria do ochranných lesov s pôdoochrannou funkciou. Produkcia a kvalita drevnej hmoty je nízka a pri odlesnení sa na tieto lokality les vracia len veľmi ťažko. Veľký význam majú tieto lokality z hľadiska vedeckého a ochrany prírody.

Časť katastrálneho územia obce Plavecký Peter patrí do Chránenej krajinnej oblasti Malé Karpaty. Lokalita Ježovka bola vyhlásená za štátnu prírodnú rezerváciu. V rezervácii bolo zistených vyše 300 druhov vyšších rastlín. Z chránených druhov tuná možno nájsť jasenec biely, kavyle, drieň obyčajný, klokoč perovitý, hadí koreň rakúsky, klinček Lumnitzerov a ďalšie ohrozené a vzácne druhy rastlín. Lokalita sa vyznačuje i bohatstvom živočíšnych druhov - hmyzu, stavovcov. Pri potoku možno nájsť salamandru škvrnitú, na výslnných stráňach jaštericu zelenú, užovku stromovú, mnohé druhy motýľov a vtákov. Unikátnou botanickou a zoologickou lokalitou je rašelinisko Hanspíle. Husté zárasty trstiny sa striedajú s otvorenými vodnými plochami. Z rastlinných druhov návštevníka upúta lekno biele. Zo živočíchov predovšetkým množstvo vtáčích druhov viazaných na okolie vôd a močiare. Hniezdia tuná viaceré druhy trsteniarikov, cvrčiakov, slávik obyčajný, strnádka trstinová, kačice, kane močiarne. Vo vode sa tretneme s viacerými druhmi žiab. Vodná plocha sa využíva i pre rybárske účely. Malé Karpaty i Záhorská nížina patria k významným poľovníckym oblastiam Slovenska. Vyznačuje sa kvalitnými stavmi raticovej zveri - jelenej, muflónej, srnčej a diviačej.

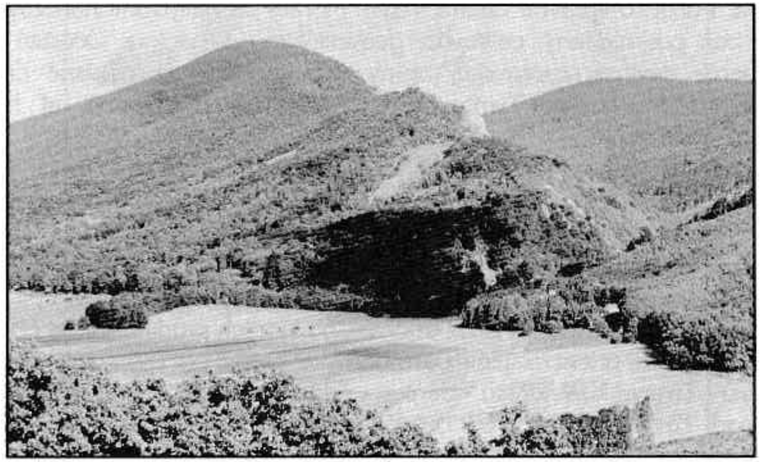

Bukovský úval.

Blízke okolie poskytuje možnosti na pešiu turistiku, rekreáciu - priehrada Buková, hubárenie.

Ján Hrbatý

Vývoj cestnej siete na Záhorí

Obdobie Veľkej Moravy (2. časť)

Geografická poloha Záhoria, politicko-správna situácia od druhej tretiny 9. storočia predurčili toto územie na to, aby participovalo veľkou mierou na rušnom živote veľkomoravských centier. Záhorie sa stalo významným komunikačným uzlom.

Hospodárska spolupráca slovanských kmeňov na našom území bola okolo roku 833 posilnená zjednotením dvoch najsilnejších kniežatstiev Mojmírom I. Dopravná spôsobilosť bola jedným z pilierov, na ktorých stála pevnosť novovzniknutého ranofeudálneho štátu, ktorý dostal neskôr názov Veľká Morava. Politicko-správne centrá Veľkej Moravy sa nevytvorili náhodne. Ich vznik bol podmienený celkovou geopolitickou situáciou. Dôležité bolo postavenie devínsko-moravskej brány a hospodársko-zemepisné danosti západného Slovenska. Týmto podmienkam sa prispôsobili aj hlavné komunikačné spoje.[1]

Cestná sieť Veľkej Moravy sa skladala z troch druhov ciest vytvárajúcich komunikačnú sieť. Na diaľkové cesty východ-západ a sever-juh nadväzovali a v mnohých prípadoch s nimi splývali diaľkové spoje Veľkej Moravy, spájajúce jej hospodársko-správne centrá. Na základe dostupnej literatúry, znalosti miestneho terénu a najmä zo sumáru archeologických výskumov predpokladám, že Záhorím viedli tri cesty, po ktorých prúdil diaľkový obchod. Prvou bola cesta prichádzajúca z ostrihomskej brány, cez Dvory nad Žitavou - Šintavu - Trnavu - Jablonicu - Senicu - Radošovce -Holíč - Mikulčice - ďalej na západ. Táto cesta má predhistorický pôvod.[2] Jej priebeh môže s veľkou pravdepodobnosťou určiť osídlenie na tejto čiare. Na Záhorie táto cesta vstupovala prechodom cez Bielu Horu v Malých Karpatoch v smere Trstín - Prievaly. Z Prieval viedla do Mikulčíc dvoma smermi, a to buď Borskou nížinou na Šaštín - Stráže a vrcholovou cestou smerom na sever k Mikulčiciam, alebo z Prieval na Jablonicu, kde bol brod cez rieku Myjavu, na Senicu - Rohov - Smrdáky - Radošovce - Trnovec - Mikulčice. Druhá cesta vychádzala z devínskej brány cez Stupavu, viedla západne od hrebeňov Malých Karpát k Jablonici a pokračovala údolím rieky Myjavy na Sobotište a Vrbovce smerom na sever k Velehradu. Pôvodom a priebehom cesty sa zaoberal Š. Janšák vo svojej štúdii Jantárová cesta.

Priebeh tejto cesty v dobe Veľkej Moravy nám signalizujú sídliská a hradiská na jej trase. Tretia vodná cesta vychádzala rovnako z devínskej brány a viedla hore tokom Moravy cez Mikulčice na Velehrad. Jej existenciu a doklad o významnej úlohe vodnej dopravy v diaľkovom obchode tohto obdobia nám potvrdzuje Raffelstettenská colná tarifa franského kráľa Ľudovíta IV. z rokov 903-905, v ktorej sa okrem iného píše, že "...ak by chceli ísť kupci na trh Moravanov, zaplatia podľa ceny tovaru, v tej dobe jeden solidus z lode a loď sa môže plaviť ďalej."[3] Vodná doprava bola, a nielen v tom čase, najefektívnej-

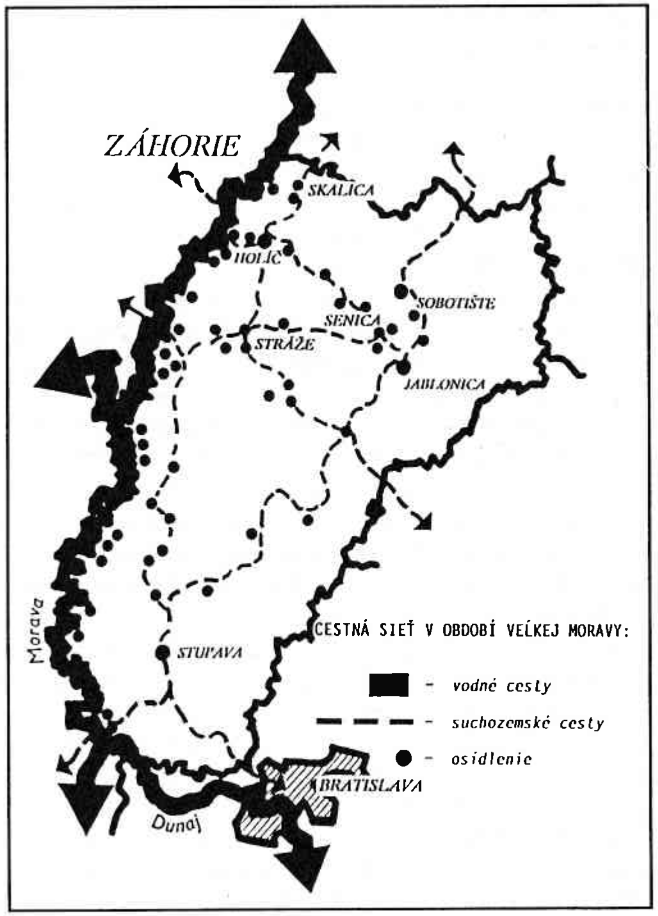

šou dopravou. Morava okrem toho, že po nej prúdil diaľkový obchod, bola aj tepnou spájajúcou hlavné hospodárske a politicko-správne centrá Veľkej Moravy. Jej brehy obmývali Velehrad a Valy u Mikulčíc. Prostredníctvom rieky Dyje fungovalo spojenie na Pohansko a právom som presvedčený, že pohodlné cestovanie loďou využívali hodnostári Veľkej Moravy i obchodníci pri svojich cestách do Nitrianska. Akí zruční boli naši predkovia pri výrobe člnov, nám dokazujú archeologické nálezy v Mikulčiciach.

Morava bola na svojom dolnom toku až do 20. storočia riekou s minimálnym spádom. Jej tok bol plný meandrov, zátok a vedľajších ramien. Pravidelne sa stávalo, že vďaka nánosom menila svoje koryto. Minimálne dvakrát do roka sa následkom jesenných dažďov a jarného oteplenia vylievala z koryta a vytvárala širokú magistrálu. Mohlo by sa zdať, že cesta proti prúdu rieky bola oveľa náročnejšia, a preto menej využívaná. Vďaka meandrom a pôsobeniu spätných prúdov bola však cesta tiež vcelku príjemná a dala sa podniknúť bez väčšej námahy.

Posledným diaľkovým spojom, ktorý prechádzal Záhorím bol spoj prichádzajúci z Pohanska, s brodom cez Moravu pri Brodskom a pokračujúci smerom na Kúty - Čáry - Stráže, kde križoval cestu idúcu z Mikulčíc na Prievaly a napájal sa na cestu vedúcu k Senici cez Štefanov.

Pri pohľade na sídliskovú štruktúru obdobia Veľkej Moravy sa nám rysuje regionálny spoj prechádzajúci Záhorskou nížinou na čiare Stupava - Kúty, ktorý mohol byť sezónnym spojom dopňujúcim vodnú cestu po Morave.

Tretím druhom ciest, ktoré na Záhorí boli a hypoteticky predpokladáme ich trasy, boli cesty miestneho - regionálneho významu. To boli žilky a vlásočnice existujúceho hospodárskeho organizmu. Všetky sídliská ich používali ku komunikácii so svojím okolím.

Veľká Morava svojím hospodárskym, spoločensko-správnym a vojenským potenciálom posunula rozvoj cestnej siete o poznateľný krôčik vpred. Predpokladám organizovanú údržbu dôležitých ciest na náročných úsekoch a postupné dobudovávanie diaľkových ciest Veľkej Moravy. Kvalitatívne medzi diaľkovými cestami a cestami regionálnymi nebol v podstate žiadny rozdiel. Objav dreveného mostu v Mikulčiciach na Štepnici a dokázateľné pozostatky ďalších mostov na Valoch pri Mikulčiciach nás upozorňujú na zručnosť a vyspelosť veľkomoravských tesárov a nútia nás zamyslieť sa nad možnosťami, ktoré poskytovali premostenia vývoju cestnej siete v období raného feudalizmu.

Poznámky: 1. Dekan, J.: K problémom slovanského osídlenia na Slovensku. Historica Slovaca, 6-7, 1948-49, s.60.

2. Zaoberá sa ňou Š. Janšák v štúdiach: Z minulosti dopravných spojov na Slovensku. Geogr. časopis, 16, 1964, s. 13-33; Biela hora v Malých Karpaloch. Geogr. čas.,15, 1963, s.186-201;

3. Marsina, R.: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I. Bratislava 1971, s. 38.

Vladimír Petrovič

Krátke dejiny osídlenia Šaštína - Stráží

Neskorší pôvod Šaštína dosvedčujú i vlastné cirkevné pramene, a to najmä Ľudovít Némethy vo svojom diele: Series parochiarum et parochorum ..., Ostrihom, 1894, kde na strane č.239 pod heslom Sasvar spomína prvého známeho farára šaštínskeho v roku 1493 pod menom Pascale Venceslaus, čo jasne naznačuje, že zakladateľom /donátorom/ prvého šaštínskeho kostola bol Czobor Imrich II., ktorý je tam aj po svojej smrti pochovaný. To isté v podstate dosvedčuje i F.V. Sasinek v Slovenskom Letopise, roč.II., zošit 3, s.225, kde v treťom odstavci spomína, že v roku 1493 Sigmund bol farárom na Strážach /Strazzse vr/ a Vácslav Pascale farár v Šaštíne /Ssachswar/. Medzi dôchodkami farskými spomína vinicu a rybník, za krst dve kuriatka a dva koláče /tortas/, za zádušné modlitby /novem lectionum/ 9, za pohreb veľký 4, za malý 1, za zvonenie 1, za kríž 1 groš atď. Po smrti občana /hospes/ alebo občianky /hospita/ chodila mu jedna merica pšenice. Colná stanica strážskeho hradu sa spomína po prvýkrát v roku 1336. V tomto období žiaden šaštínsky hrad neexistoval. Mnohí historici si ho zamieňajú za sásvarsky hrad vo východnom Maďarsku v župe rovného mena, dnes župa ugočská. Zrúcaniny tohto hradu existujú dodnes /viď.Szirmay, A.:Notitia politika, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis, Pestiny 1805 a taktiež Szabo, I.:Ugocsa megye. Budapest 1937/. Z kanonických vizitácií bratislavskej kapituly sa dozvedáme, že v tejto ugočskej župe mali okrem iných starých rodov svoje majetky i Czoborovci. Po založení obce Šaštín sa tuná snažia vytvoriť nové pútnické miesto. Toto sa spĺňa až v roku 1736, keď získava panstvo cisársko-kráľovská rodina Habsburgovcov a vytvára tak holíčsko-šaštínske panstvo. Zároveň povolávajú do Šaštína z Marianky reholu Pavlínov. Začína sa so stavbou mohutnej baziliky zasvätenej Sedembolestnej P. Márii. Zároveň manžel Márie Terézie František Lotrinský zakladá v novopostavenom zámku /okolo 1750/ Czoborovcov manufaktúru na výrobu plátna.

Počas opravy strážskeho kostola v roku 1968 som požiadal vtedajšieho riaditeľa Archeologického ústavu SAV v Nitre Dr. Antona Točíka, aby poslal do Stráží schoného znalca cirkevných stavieb u nás, aby správne posúdil a zatriedil vek strážskeho kostola, teda kedy vznikol a jednotlivé stupne jeho vývoja nezávisle od popisu v encyklopédii Nyitra Varmegye. Prišli Ing. Alfréd Pifl a jeho asistent Felix Rajček a po prieskume sa takto vyjadrili o strážskom kostole. Presbytérium strážskeho kostola je zbytok starého hradného kostola ešte z doby Veľkej Moravy. Neskoršie za Belu III. bola pristavená terajšia loď a neskoršie počiatkom XIV. storočia bola pristavená terajšia veža. Na tunajšom farskom úrade bola do roku 1950 uchovávaná stará strážska monštrancia, ktorú údajne strážskemu kostolu daroval uhorský kráľ sv. Ladislav žijúci v rokoch 1077 - 1095. Táto monštrancia zmizla spolu so saleziánmi v apríli roku 1950 počas ich likvidácie. Zobrali ju so sebou do Podolínca. Keď som pripomienkoval omyly vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku a v Súpise pamiatok na Slovensku u vtedajšieho riaditeľa pamiatkárov, tak mi listom odpovedal, že uvedenú tématiku spracovávali študenti, a bolo vybavené.

Jozef Stupavský

Výskum františkánskeho kostola v Skalici

/3. časť/

Niektoré náhrobné platne okrem nápisov obsahovali i vytesané erby. Celkom ich bolo na troch náhrobkoch objavených šesť, pričom jeden bol takmer úplne zničený.

Prvý odkrytý náhrobok obsahuje až tri erby. Na rube sa nachádza najstarší z roku 1500. Tvorí ho jednoduchá mierne doprava nahnutá stonka vyrastajúca z podpätku a zakončená krížikom. Na jej ľavej časti vybiehajú tri a na pravej dva výhonky. Nad erbom je prilba s prikrývadlom. Po obvode náhrobku sa nachádza nápis, ktorý nám prezrádza letopočet, ale chýba tu meno vlastníka erbu. Tá časť textu, ktorá meno obsahovala, bola totiž pri opracovávaní náhrobku pre ďalšie použitie v roku 1651 odrezaná.

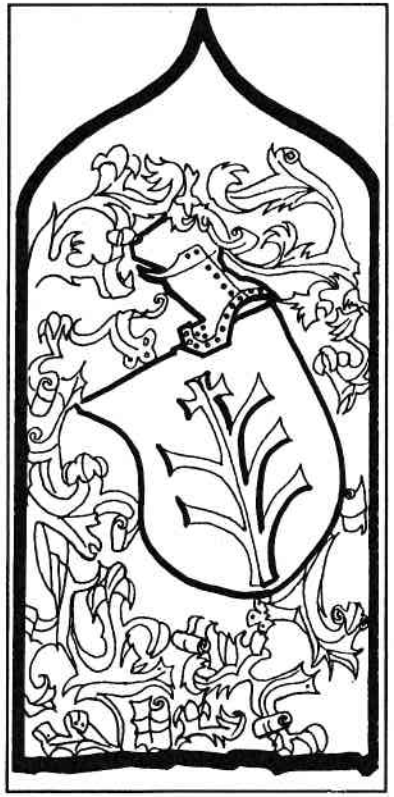

Neskorogotický erb datovaný roku 1500, prekreslil Jozef Vaníček.

Pod nápismi na lícnej časti náhrobku sú dva ovály vedľa seba navzájom spojené pásikom preloženým na kríž. V ováloch sú umiestnené erby orientované k sebe. Motívom ľavého je pretvorený obsah erbu rodu Perínskovcov /Perenn, Perín a od toho Perényi, Perínsky/. Pôvodne to bola na zlatej korune umiestnená bradatá hlava s vrkočom medzi dvoma čiernymi orlími krídlami. Neskôr bol miesto okrídlenej bradatej hlavy na erbe zobrazovaný motív sirény, korunovanej okrídlenej panny alebo vtáka. František Perínsky III., krajinský hlavný kapitán je doložený v rokoch 1601 - 1627 a v jeho erbe sa objavuje vybájená a z pôvodnej pretvorená figúra zložená z hlavy bradatého a fúzatého starca, okrídleného tela draka a vtáčích nôh. Ten istý motív je zároveň klenotom. Práve takto vyzerá náš erb na ľavej strane /z pohľadu nositeľa je orientovaný doľava/. Nad erbom je korunovaná prilba s prikrývadlom a nad tým spomenutý klenot. Po stranách stoja dva levy oproti sebe, držiace prilbu.

Keďže tento jedinečný a nezameniteľný erb je doložený menom František Perínsky /Perenn/, môžme sa domnievať, že sa jedná o potomka spomenutého Františka Perínskeho III.

V pravom ovále sa nachádza erb rodu Vešeléni /Wesselenyi/, resp. jednej z jeho dvoch sedmohradských vetiev - de Hadad /de Hodod v Rumunsku/. Motívom erbu je nad korunou umiestnený morský lev /polovica tela leva a zadná časť rybí chvost/ držiaci tri ruže. Nad erbom je korunovaná prilba s prikrývadlom a nad tým ešte klenot, ktorým je opäť morský lev. Nápis nám prezrádza, že sa jedná o erb Heleny Vešeléniovej, manželky Františka Perínskeho.

Aj posledné dva erby na ďalšom náhrobku sú v ováloch navzájom spojených štvorlístkom. Umiestnené sú nad centrálnym textom. Ľavý erb je štiepený. Jeho pravá časť je delená dvoma brvnami. V ľavej časti z ľavého bočného miesta vychádza v lakti zohnutá ruka /pravdepodobne v pancieri/ držiaca meč. Nad erbom je korunovaná prilba s prikrývadlom a nad ňou opäť zohnutá ruka držiaca rozvetvený konárik. Na základe textu usudzujeme, že tento erb patril Jánovi Rokitajovi, skalickému senátorovi.

Motívom pravého erbu sú dva bociany oproti sebe, držiace v zobákoch venček. Dole medzi nimi je jednoduchá rastlinka, okolo ktorej je ovinutý had. Nad erbom je korunovaná prilba s prikrývadlom a nad tým klenot, ktorý tvorí doľava orientovaný bocian, držiaci pravou nohou venček. Tento erb je až na jeden detail zhodný s rodovým erbom Juraja Báršoňa, na ktorom je však zhora strelkou nadol cez venček vedený šíp a okolo neho až do výšky hláv bocianov omotaný had. Na našom erbe sa tento šíp stráca a ostala z neho iba krátka stopka, alebo sa časom pretvoril na spomenutú jednoduchú rastlinku. V každom prípade tento erb vychádza z pôvodného erbu rodu Báršoňovcov.

Miroslav Minďáš

PRÁVNIK, HUDOBNÍK ALEBO POLITIK?

(mozaika o Štefanovi Fajnorovi)

Štefan Fajnor sa narodil v Brezovej pod Bradlom 16.februára 1844. Pripomíname si 150. výročie narodenia a zároveň 85. výročie úmrtia tohto všestranne talentovaného človeka, odborníka a slovenského národovca. Mozaikou citátov z literatúry o Š. Fajnorovi si priblížime jeho neúnavné pracovné úsilie a obdivuhodne širokú škálu záujmu o politický a kultúrny život.

O učinených pokrokoch píše ďalej Fajnor vo svojich rozpomienkach: "Môj milovaný ujček mal isté prorocké povedomie o našich slovenských piesňach. Koľkokoľvek rázy som sa s ním sišiel, vždy ma ponúkal k hlbšiemu a hlbšiemu štúdiu hudby, menovite ale k serióznemu štúdiu našich národných piesní. Na mňa - okrem starého Hurbana - nikto toľko nevplýval ako ujček Jurkovič. Jeho návody a náhľady boly mi svätým zákonom a ja som študoval hudbu vôbec a naše národné piesne obzvlášť s vytrvalosťou, ľúbosťou a usilovnosťou."

/Štefan Janšák, Život Štefana Fajnora, Bratislava 1935, s. 21/

****

Pešťbudínske Vedomosti uviedly prvé do slovenského sveta meno mladého septimána, hlásiaceho sa o slovo a podiel pri národnej práci: "Piesne pobožné, nové, preutešene spievané, slávily nielen zesnulého oslávenca nášho (t.j. P.J.Šafárika), ale i púvodcu p. Hroša. - i skladateľa hudby - nadejeplného mládenca brezovského Fajnora."

/Tože, s. 22/

****

"...svojou pohotovosťou, čulosťou, nevídane ostrým pozorovaním a logikou, nezvratnými právnickými dôvodami, krásnou dialektikou do obdivu prináša poslucháčov; pri tom vážnou tichosťou, imponujúcou chladnokrvnosťou, presviedčavým tónom odzbrojil i zásadných nepriateľov...No pri obrane prísahy dr. Duchoňa prevýšil (Fajnor) všetky doterajšie svoje výkony. Jeho reč bola fenomenálna, škoda bolo doslovne jej nezachytiť a nezvečniť. Rozprával asi pol hodiny, a tak ticho, napnute ho počúvali, že

v súdnej sieni, nabitej obecenstvom, muchu by bolo počuť letieť. Fiškusa v pravom smysle slova zničil; zo zákonov... dokázal, že ani len slabý pochop nemá, čo mienilo zákonodárstvo docieliť týmto paragrafom..."

/Tože, s. 183-184/

****

Hurban ani tento ráz nemal úspechu, čo sám pričítal prílišnej exponovanosti svojej osoby. Preto pri nasledujúcich voľbách r. 1872 prešlo celé vedenie politickej akcie v senickom okrese do rúk sotva dvadsaťosemročného Fajnora. Fajnor ustanovený je z ústredia (T.Sv.Martina) politickým dôverníkom a poverený úkolom, aby zriadil v Senici okresný volebný výbor. Mladý pravotár počínal si veľmi obozretne. Obrátil sa zvláštnym dopisom na 34 obcí senického okresu, pozývajúc významnejšie osobnosti zo stavu roľníckeho, ďalej učiteľov, farárov a rychtárov k sebe na poradu, ktorá sa konala dňa 8. februára 1872 v jeho súkromnom byte v Čáčovskej ulici...

Štefan Fajnor.

Potom zúčtoval Fajnor zo svojej činnosti dočasného predsedu a složil svoju funkciu do rúk shromaždených, ktorí ho však s veľkým oduševnením znovu vedením celej akcie poverili.

/Tože, s. 220 - 221/

****

Je zaujímavé, ako tento muž, tak skvelých schopností, intelektuálnych i mravných, toľkej energie a vytrvalosti vedel sa ovládať. Videl slávu, keď i nie vždy zvolených poslancov, tedy aspoň sympaticky prijímaných kanditátov, videl vence a kvetiny, sypané im na cestu, videl banderiá rozjarených mládencov, húfy krásnych diev, skládajúcich hold budúcemu zástupcovi ľudu, počúval verše volebných piesní, ospevujúcich lichotivo mužnosť, výrečnosť, odvahu toho mena, ktoré on prezentoval volebnej komisii a sám nezatúžil po vysokej hodnosti tribúna ľudu.

/Tože, s. 228/

****

Pri uhorských súdoch, svetských i cirkevných, pred ktorými Fajnor hájil svojich klientov, zastával sudca takmer vždy štátny záujem, zatlačujúci spravedlivosť do pozadia. To Fajnor často s rozhorčením konštatoval, keď opúšťal súdnu sieň i len okresného súdu v Senici a ešte viac, keď sa vzdal obrany Rumunov a prehrával cirkevné i národné procesy, kde jasná pravda stála na dosah ruky. Bolo treba veľkej duševnej rovnováhy, vnútornej mravnej sily i odvahy, prejavujúcej sa navonok zdravým optimizmom, aby slovenský pravotár mohol chodiť z jedného prehratého procesu na druhý, od jednej inštancie k druhej s vedomím, že chráni spravodlivú vec, ktorú ale bezpodmienečne stratí.

/Tože, s. 152/

****

Hudobný skladateľ a propagátor Smetanovho diela udržiaval kontakty s českou hudbou a kultúrou, v roku 1879 prednášal v Umeleckej Besede v Prahe o slovenskej ľudovej piesni. Jeho tvorbu

ovplyvnilo dielo B. Smetanu, Z. Fibicha, F. Liszta a F. Chopina. Zbieral a harmonizoval ľudové piesne, skladal klavírne a zborové skladby, príležitostne vystupoval aj koncertne. Komponoval na texty slovenských a českých básnikov. Navrhol a usporiadal /1887/ Výstavu všetkých výrobkov slovenského ľudu v Martine, študoval kroje, výšivky,keramiku a vydal fotografie významných slovenských osobností.

/Slovenský biografický slovník, II.zv.Martin 1987, s. 49/

****

"Pravdu hájil, krivdu bil
verný v službe rodu vždycky;
tak si z vážnych, z hravých chvíľ
život skladal harmonicky."

/Epitaf od P.O. Hviezdoslava na náhrobnej doske Štefana Fajnora/

pripravil Peter Michalovič

Pavel Blaho st.

Medzi významné osobnosti Záhoria v druhej polovici a začiatkom tohto storočia patril Pavel Blaho starší, strýc a vychovávateľ MUDr. Pavla Blahu, ktorého viedol a ukazoval mu cestu v osvetovej práci.

Pochádzal zo Skalice, kde sa narodil 26. apríla 1844. Otec Juraj bol vážený mešťan, matka Anna, rodená Polakovičová, mala brata Antona, priora milosrdných bratov v Skalici. Pod jeho vplyvom začal Pavel študovať na gymnáziu v Nitre, pretože v tom čase sa na skalickom gymnáziu nevyučovalo. Do siedmej triedy odišiel do Ostrihomu, tam sa rozhodol pre teologické štúdiá. Počas štúdia teológie založil a viedol Cirkevnoliterárnu slovenskú školu, vzdelávací spolok pre teológov.

Po vysvätení r. 1868 sa stal kaplánom vo Svätom Ondreji pri Pešti a staral sa tam o slovenských robotníkov. Od roku 1869 pôsobil na Záhorí, najprv v Holíči, krátky čas v Štefanove a Smolinskom, v rokoch 1884-1899 bol farárom v Dojči, potom v Brodskom a Gbeloch, kde prežil vojnu a prevrat r. 1918. Po vzniku Československej republiky sa stal kanonikom v Bratislave, kde aj zomrel 29. augusta 1938.

O svojich farníkov sa Blaho horlivo staral. Pôsobil slovom, perom a osobným príkladom. V spolupráci s inými národovcami zakladal na Záhorí peňažné družstvá a vzdelávacie spolky, v ktorých pracoval a ktoré viedol. Vzdelanie roľníkov sa snažil pozdvihnúť prednáškami v nedeľných školách, v spolkoch a na roľníckych zjazdoch v Skalici. Vychovával slovenských študentov a viedol ich k drobnej osvetovej práci. R. 1872 založil Pomocnú pokladnicu v Holíči na pomoc obyvateľom vo finančných ťažkostiach, najmä pri katastrofách. V Dojči názorne poučoval roľníkov, ako majú lepšie hospodáriť, v čom mu pomáhal český nájomca hospodárskeho dvora František Nouzák. V prvých rokoch narážal Blaho na nedôveru občanov, ale neskôr sa s ním radili a z Dojča sa stala postupne jedna z najvyspelejších obcí na Záhorí pred prevratom. V Dojči na fare sa schádzali slovenskí kňazi z okolitých obcí - historik František V. Sasinek, básnik Tichomír Milkin, Ján Novák, Pavol Príhoda a slovenskí študenti, medzi nimi aj synovec Pavel Blaho ml. Ján Novák spomínal po rokoch na Pavla Blahu st. a na Dojč: "Dojč, krásne miesto blažených pamiatok a národného prebudenia... Tam žila tá dobrá, zlatá duša, ku ktorej ma viaže železná páska nehynúcej vďačnosti."

Blahovou zásluho bolo, že obyvatelia Dojča vo voľbách do uhorského parlamentu hlasovali za slovenského kandidáta. R. 1885 Blaho rečnil pri odhalení pamätnej tabule na rodnom dome básnika Jána Hollého v Borskom Mikuláši. Na slávnosti sa zúčastnilo veľké množstvo obyvateľov z okolia.

Pavel Blaho st. s F. V. Sasinkom a P. Príhodom.

R. 1902 založil Blaho spolu s učiteľom Tomečkom Potravný spolok v Brodskom. Obnovil a viedol Gazdovsko-potravný spolok v Gbeloch, stal sa predsedom Úverkového družstva v Gbeloch, ktoré poskytovalo pôžičky na nízke úroky a ukladalo úspory obyvateľov, predsedom vzdelávacieho Katolíckeho kruhu v Gbeloch. Obyvateľov z Gbelov priviedol r. 1910 do Skalice na voľby do parlamentu, aby hlasovali za slovenského kandidáta Dr. Ľudovíta Okánika.

V prevratových dňoch r. 1918 vysvetľoval Blaho obyvateľom obce Gbely, že naftové bane sú spoločným majetkom a napomínal ich, aby neničili ich zariadenie.

Od študentských dôb pôsobil Blaho literárne. Písal články náboženské, hospodárske a beletristické do rôznych slovenských novín a časopisov a spolupracoval v redakciách. R. 1870 Radlindký ho poveril redakciou Katolíckych novín v Skalici, s Fr. R. Osvaldom vydával časopis Kazateľ. Zúčastnil sa na obnoveobnovení Katolíckych novín r. 1904 a spolupracoval v družstve na vydávanie a udržanie Ľudových novín. Po prevrate vydal spomienkové črty zo Záhoria Slabí a mocní.

Pavel Blaho starší podporoval radou aj finančne podujatia svojho synovca. Patril medzi návštevníkov Luhačovíc, kde sa utužovali česko-slovenské styky pred rokom 1918. Bol to šľachetný človek, ktorý dbal všemožne o dobro svojich farníkov.

Zora Viestová

Signované návrhy
Kataríny Brúderovej

Koniec 19. a začiatok 20. storočia charakterizuje silný príklon slovenského meštianstva a inteligencie k ľudovému umeniu, zvlášť výtvarnému. Príčiny tohto príklonu treba hľadať v národnoemancipačných snahách slovenského národa vo všetkých oblastiach jeho života i v spôsobe života. Tento vzťah reálne predstavoval zblíženie inteligencie a meštianstva so sedliactvom a jednoznačne kladne vplýval na zjednotenie slovenského národa.

Záujem o ľudové výtvarné umenie sa niesol v intenciách nastupujúceho secesného štýlu. Výsledkom ich vzájomného pôsobenia bol vytvárajúci sa národný štýl, tzv. svojráz.

Do životného štýlu meštianstva prenikol ako móda a prejavil sa hlavne v bývaní a odievaní.

Vidiecka inteligencia začiatkom 20. storočia so zaujatím sledovala, ba priamo objavovala výrobcov ľudovoumeleckých predmetov. Jedným z takýchto objavov vajnorského farára Ferdiša Jurigu, rodáka z Gbelov, bola aj Katarína Brúderová, rodená Matulová z Vajnor.

Narodila sa v roku 1882 v päťdetnej rodine roľníka Štefana Matulu a Agnesy Matulovej, rodenej Srnovej. Po celý svoj život sa neúnavne venovala maľovaniu kuchýň, ohnísk, neskôr aj výzdobe meštianskych interiérov, vyšívaniu, vypisovaniu vzorov, tvorbe návrhov a maľovaniu kraslíc. Tradičnou technikou výzdoby ohnísk - sgrafito vyzdobila prvú predajňu ÚĽUV-u, technikou maľovania farebnými hlinkami vyzdobila v Slovenskom národnom múzeu dekoratívnymi kompozíciami tri lunety. Pôsobila aj ako učiteľka kreslenia tradičných vzorov vo vajnorskej ľudovej škole. Zomrela pred 30 rokmi v roku 1964. /O živote a diele Kataríny Brúderovej pojednáva podrobná štúdia Jarmily Paličkovej - Pátkovej uverejnená v Slovenskom národopise v roku 1974./

Je známe, že táto ľudová vyšívačka a maliarka spolupracovala aj so skalickým výšivkárskym družstvom, ale keďže bol rozšírený názor, že svoje práce /návrhy/ nepodpisovala, neboli známe ani podrobnosti z tejto spolupráce, ani konkrétne návrhy ňou spracované.

Katarína Brúderová.

Podrobným štúdiom materiálov týkajúcich sa obdobia založenia družstva a dvoch kníh vzorov sa nám podarilo identifikovať v nich podľa rukopisu a spomienok dva návrhy na výzdobu kňazského ornátu a dva vlastným podpisom signované návrhy Kataríny Brúderovej na podušku k 50. výročiu kňazstva Pavla Blahu staršieho.

Keď skalické Ľudové noviny v roku 1910 vypísali súťaž o najkrajšie návrhy na vyzdobenie kňazského ornátu ľudovou výšivkou, Ferdiš Juriga doporučil prostredníctvom MUDr. Pavla Blahu do súťaže aj Katarínu Brúderovú, ktorej návrh predčil všetky očakávania poroty , a preto dostala aj objednávku na jeho spracovanie v materiáli. Súťaž bola organizovaná za pomoci Družstva pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu, ktorého oficiálny vznik je datovaný marcom 1910. Svoj obdiv k dielu Kataríny Brúderovej vyjadril v Blahovej Novej domovej pokladnici z roku 1912 aj člen výboru tohto družstva Jozef Novák, keď píše:

"...mnohí naši ľudia krútili hlavami, a málokto chcel veriť, že by sa kvety slovenských plachiet a krojov hodili pre kostolné rúcho. Mnohí pochybovali, že by sa aj slovenské ženy na takú prácu podujali. I tu, jako na ostatných poliach činnosti slovenskej dokázalo sa,

že neznáme svoje vlastné sily. Preto neodvážime sa k činom novým, smelším, väčším.

Snáď nikde na Slovensku nie sú slovenské kvety, vtáčci a ostatné ozdoby tak poctive zachované, tak bohato rozmanité jako vo Vajnoroch. Poneváč šijú sa zlatom a drobno pretkávajú sa pestrofarebnými nitkami, činia dojem veľmi jásavý, bez toho, že by zabiehali do krikľavosti, ktorej sa tak zbytočne obávame. Technika vyšívania sú súbežné stehy, husto kladené, tvoriace prútiky. Prútiky zase protibežne kladené činia plochu rozmanitou a plastickou bez toho, že by sa pod prútiky podkladal papier tak, jako to vidíme na zlatých výšivkách z okolia Trnavy."

Po vlastnoručnom vyhotovení diela v materiáli odovzdala ho Katarína Brúderová slovami:

"Prv než som ten kríž zo slovenských kvetov viť počala,
jeden najvzácnejší kvet som doňho skryla.
A to je ten krásny kvet,
čo vykúpil celý svet.
Je to Ježiš najmilejší,
ktorý všetkých smutných teší.

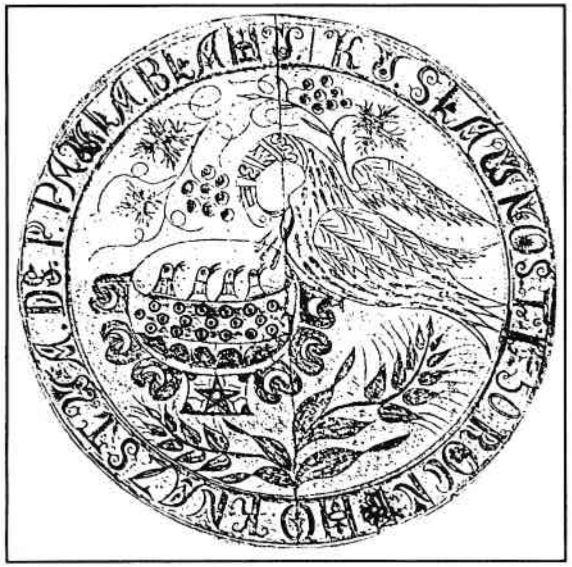

Návrh na vyšívanú podušku.

Keď som ho viť počala, na samý vrch kríža vložila som dvoch holúbkov, čo si nesú šišku dubovú, to je znakom toho, aby sa práca ľúbila nielen ľuďom, lež aj Pánu Bohu. Tiež sú tam vložené i hrebíčky slovenské, a to je znakom toho, že je to práca naturálna a vili to ruky ženské.

Ešte sa tam nachádza žitný klas spojený oblúkmi na znak toho, keď by sa Slováci držali tak pospolu, jak ten klas, s tými oblúkmi by sa naň svet mohol podívať, jaký to je národ veľký.

A tiež sa tam nachádza slovenský tulipán. Sú tam ešte mnohé kvety a všetky majú svoje znaky. Je tam tiež i srdiečko, to je plné lásky, potom sú tam ružičky, makovičky, hviezdičky. Jabĺčka, kľúčky, lístky, nezábudky, slovenský orol, hrozny a klasy a to všetko kvitne ku blahu národa a ku chvále Božej na dlhé časy".

Tieto dva pôvodné návrhy Kataríny Brúderovej vyhotovené technikou ceruzkovej kresby na papieri opatrovalo skalické výšivkárske družstvo na voľných listoch až do prijatia profesionálnej návrhárky E.B. Mikulkovej, ktorá ich v 20. rokoch zaradila do knihy vzorov, kde sú aj ďalšie dva návrhy Kataríny Brúderovej signované vlastnoručným podpisom **KATERINA BRÚDER SZOLLÖS WAJNOR**, alebo len VAJNORACH, ktoré vyhotovila na objednávku družstva k 50. výročiu kňazskej vysviacky Pavla Blahu st. Jedná sa o návrhy na vyšívané podušky vyhotovené technikou ceruzkovej kresby na papieri.

Ústredný motív - symbol oboch návrhov (jeden predstavuje pelikána, druhý baránka) je umiestnený v kruhu, po obvode ktorého je nápis **KU . SLÁVNOSTI 50 ROČNÉHO KŇAZSTVA . DS . PAVLA . BLAHU . 1868 - 1918.**

Obvod štvoruholníkového vankúša je zdobený štylizovaným pásovým ornamentom s rastlinnými a vtáčími motívmi. Vnútorné plochy sčasti vypĺňajú dekoratívne rozvinuté kytice tulipánov, ruží, klincov a granátových jabĺk.

Z rukopisu ľudovej umelkyne Kataríny Brúderovej i z jej slovesného prejavu vyžaruje vnútorné presvedčenie, jej umenie pôsobí spontánne. Hlboká tradičná symbolika spojená s pravdivosťou výrazu a ornamentálnou ľahkosťou tvorí jeho pevný vnútorný systém. Je to umenie obsahom a formou skutočne národné.

Mária Zajíčková

MENEJ ZNÁMY FOLKLORISTA Z BORSKÉHO JURA

"Strýčko Ferdinand", tak najčastejšie nazýval ľud Záhoria svojho rodáka, znamenitého rozprávača Ferdinanda DÚBRAVSKÉHO. Narodil sa 8. septembra 1850 v dedinke Borský Jur, v rodine pekára Martina Dúbravského. Po vychodení základných a gymnaziálnych štúdií v Skalici a v Modre pracoval ako notársky pisár, neskôr ako výpomocný učiteľ. Na prelome storočí sa pričinil o budovanie ľudových škôl v kopaničiarskych krajoch (napr. Lošonec, okr. Trnava; Drietoma, okr. Trenčín). Pre túto činnosť musel v roku 1907 opustiť Drietomu a ukrýval sa u svojich priateľov na Morave. Od roku 1904 až do svojej smrti roku 1926 redigoval (menej vydával) viaceré časopisy a noviny (Stráž na Sione, Ľudové noviny s ich prílohou Priateľ dietok, Sloboda a i.); do mnohých ďalších, ktoré vychádzali na Slovensku, Morave a v Čechách, ale i v Amerike prispieval folkloristickými, historickými a náboženskými článkami, príspevkami a prekladmi pre ľud. Mnohé z nich vyšli i tlačou v rôznych tlačiarňach západného a severozápadného Slovenska a na Morave.

Počas svojich putovaní Slovenskom a slovensko-moravským pomedzím si pozorne všímal ľudové zvyky a obyčaje, zo zápisov ktorých si budoval "malé písomné museum starých zvykov, obyčajov, pover a názorov." Začiatkom druhého decénia 20. storočia svoju zbierku usporiadal a spísal a takto ju poslal činovníkom Muzeálnej slovenskej spoločnosti na odtlačenie v Sborníku MSS. Tu však, zrejme pre jej rozsiahlosť, nevyšla a dodnes sa nachádza medzi rukopismi MSS v Archíve SNM Etnografického múzea v Martine. Vyše 170 strán zostavovateľ rozdelil do nasledovných oddielov: 1. O ľudstve vôbec, 2. Choroby, 3. Úmrtie, 4. Živočíšstvo, 5. Vtáctvo, 6. Obojživelníky a hmyz, 7. Rastlinstvo, 8. Čarovné bytosti, 9. Rôzne.

V tomto príspevku podávame výber z veľkonočných obyčajov, ktoré sa viažu k územiu Záhoria, Trenčianska, okolia Bratislavy a Moravského Slovácka a ktoré boli ešte živé na začiatku storočia.

V jednom z ďalších čísel prinesiem výber zo zvykov a obyčajov viažúcich sa k narodeniu a smrti človeka. No najsamprv, z úcty k neúnavnému zberateľovi, publikujeme skrátený úvod k celej "Sbierke obyčajov, pover, zvykov, obyčajov a názorov" ako svedectvo o folkloristickom programe F.Dúbravského z dôvodu, že práve on je pre všetkých, ktorí ho poznali i nepoznali, príkladom neskonalej lásky obyčajného človeka k svojmu ľudu, lásky, ktorú strýčko Ferdinand premieňal v konkrétne činy, a preto je hodné nasledovania i dnes.

Neni ono úplné, jako že aj žiadné muzeum nemôže si na úplnosť nároky činiť, ale to, čo som behom rokov sosbieral, upravil som do viac oddielov, aby prehľad bol jednoduchší, a tak to, čo mám, obecenstvu podávam.

Neni to učebnica, neni to pomôcna knižka, není sú to ani rady a pokyny, je to len sbierka; a dľa toho načím aj tento spisok posúdiť. Sem tam pre rozveselenie vsunul som aj dajakú poviestku, ktorou zároveň aj jednotlivé povery osvetľujem.

Kto môže, nech neúplné oddiely rozšíri, chybujúce doplní.

V Drietome, v polovici júla 1911.

Strýčko Ferdinand Dúbravský

Na Kvetnú nedelu pred sv. omšou svetia sa kočičky, to jest ratoliestky. Členovia sboru speváckeho dostanú od kňaza po jednej ratoliestke.

Na chromú stredu nemá sa vyháňať dobytok, ani nie na Veľký piatok a Bielú sobotu. Ochromeli by vraj.

Na Zelený štvrtok, pred slnka východom, chodí sa k žriedľu, alebo aspoň k potoku umyť si ruky, tvár, krk a nohy proti vredom, bolení v krku a iným nemociam. Ostatným domajším, ktorí nemôžu ísť, podnesie sa voda domov.

/Ten istý zvyk uvádza F.Dúbravský aj na Veľký piatok a Bielu sobotu./

Keď prší na Veľký piatok, bude suchý rok.

Kto na Veľký piatok pred východom slnka zareže kura, alebo holúbka a krvou tou namaže flintu zvonku i zvnútra, bude mať v poľovke šťastie.

Zemou nesmie sa na Veľký piatok hýbať a kto len troška môže, ide do kostola. Práca odpočíva.

Niekde pekári pečú doposiaľ /zač. 20.st. - P.M./ na zelený štvrtok a na Veľký piatok "judáškov", ktorí sa s medom pojedajú.

V sobotu pečú sa báleše /mazance/.

Na Veľký piatok zametá sa stavanie pašiovými metlami, aby sa nedržal v dome rôzny hmyz a myši, v sobotu, keď sa zvony ponajprv rozzvučia. Metly, tie sú robené, keď sa čítajú paššie; Kde nemajú kostol na blízo, číta ich jeden z domejších a ostatní pletú metly.

Na Bielu sobotu pred vzkríšením alebo na Veľkonočný sviatok vykropuje sa stavanie svätenou vodou a vykuruje sväteným kadidlom. Pri kropení sa rieka: Ajhľa, kríž Pána, utekajte strany protivné, premohol ích len z pokolenia Judy, kmeň Dávidov, alleluja."

Potom sa číta evanjelium sv. Jána.

Na niektorých miestách honili chlapci donedávna ešte vo stredu, štvrtok a piatok veľkonočného týždňa "Judáša", hrkávkami a klapačkámi. Vždy odpoludnia po pobožnostiach. Na Bielú sobotu ráno páli sa pred kostolom "Judáš", a potom svätí sa voda. Za rošt /trám/ dáva sa svätený prútok a krúžok z judáška, aby hrom neuderil. Do studne vyleje sa troška svätenej vody, aby sa voda nevytratila.

V niektorých domoch svätia toľko vajec, koľko je osôb v dome. Každý dá zo svojho každomu kúšťok, teda zo všetkých o kúšťku; má to utužiť vzájomnú lásku. Niekde zase rozkrája sa len jedno vajce aj so škrupinami pre všetkých.

Hneď po jedle ide sa s kočičkámi na pole do ozimín. Kto ích dá prvý do role, bude prvý žať. Vezme sa tiež trošku svätenej vody a krížky z judáša, a to sa klade doprostred role a pokropí svätenou vodou. Niekto dáva /kočičky-P.M./ aj do ďateliny. Potom sa obyčajne pomodlia.

Kosti z baránka dávajú sa do krčacích /od krtov/ dier, aby vraj neryli. Kto nemá baránka, dáva kosti z inej pečienky.

Vo Veľkonočný pondelok chodí sa o šľahačke, alebo oblievačke s vodou. Najprv mužské osoby šibajú ženské pohlavie; potom zase opáčne. Niekde chodia dievky až v útorok. Šibá sa, aby vraj komári neštípali a polievá, aby sa dobre darilo. Na mnohých miestách spievajú pritom veľkonočné piesne. Všade sa šľahačka odmení vajcom farbeným, koláčom a dajakým dárkom, u detí peniažkom.

Medzi mládežou sú rozšírené hry veľkonočné: vajcia ťukať, grajciare hádzať do vajec, gúľať vajcia, stavanie vajec, a mnohé iné. Naposledy sa ovšem zjedia.

Podľa zápisov F.Dúbravského spracoval Peter Maťovčík.

IDE PAŇI KŇAŽNÁ . . .

Jar čo jar lopašovské dievčatá na prelome detstva a dievčenstva /13 - 14 ročné/ vychádzali na zelenajúce sa stráne nad riečkou Chvojnicou, aby sa pod ešte oceľovou oblohou jemne osvetlenou nesmelým slnkom oddali jarným hrám.

Prichádzali v skupinkách, pekne ustrojené, s šatkami na hlavách uviazanými "na krepelku", a len čo zistili, že ich je dosť, zoradili sa a rukami pospletanými za chrbtom vytvorili dve pevné živé reťaze stojace čelom proti sebe. Uprostred každej z nich si zastala najvyššia, najvyspelejšia dievčina, ktorá udávala tempo hry.

Replikami piesne Ide paňi kňažná viedli obe skupiny medzi sebou dialóg.

A: Ide paňi kňažná, dija, dija, don.
B: Co sce paňi kňažná, dija, dija, don?
A: A ona sce Marišku, dija, dija, don.
B: A mi si ju nedáme, dija, dija, don.
A: A mi si ju vezneme, dija, dija, don.

(Pieseň zapísala M.Pukančíková v r.1989)

Pri každej replike príslušný rad vedený dievčinou uprostred pomalým ladným tanečným krokom dôstojne vykročí vpred a pri refréne dia,dia,don zasa tým istým krokom cúva na pôvodné miesto.

Pri replike "A mi si ju vezneme" jedno z dievčat skupiny A sa rozbehne a snaží sa roztrhnúť reťaz na tom mieste, kde stojí Mariška, či iné vypýtané dievča. Ak sa jej to podarí, odvedie si ju so sebou do skupiny A.

Jarný motív. Foto: Ján Náhlik

Obe skupiny si potom vymenia role a hrajú sa dovtedy, kým sa jedna z reťazí nezmenší natoľko, že hra nemôže pokračovať.

Hra na kňažnú patrí do skupiny jarných chorovodných dievčenských hier, ktorých pôvod siaha hlboko do minulosti, kedy mali magicko-provokatívnu funkciu a súviseli s vyvolávaním slnka.

Veď ktovie, či slnko vylákalo dievčatá, alebo dievčatá, táto stelesnená mladosť, jar, vyvolali patričným pohybom slnko.

Mária Zajíčková

Vzpomínka z dětství na šaštínské cikány

Byla jedna vesnička, ale už není. Cikánská vesnička u Šaštína to byla. Tvořily ji púvabné domečky plné dětí - bosých, málo oblečených a zdravých.

Vesnička stála blízko lesa a byla moc veselá. Hliněné malé domečky pestře pomalované a tolik líbezné! Ten nejkrásnější a největší vlastnil cikánský "Vajda". Byl to pán, kterého si každý cikán považoval a nadmíru respektoval. Všechny případné spory ve vesničce Vajda řešil sám. Nebylo zapotřebí úředníkú. Co Vajda přikázal, bylo svaté.

Jak my, bílé děti, rády chodívali mezi děti s tmavší pletí. Svárú mezi námi nebylo.

Jak žili naši cikánští kamarádi? Svorně a radostně, i když neměli krásné šaty, zařízené pokoje a nic z toho, co se nyní, po padesátce let považuje za nezbytnost ke štěstí. Oni byli šťastni i ve své chudobě. Opravdu. Starší, zkušení muži kuli doma řetězy, vyráběli měděné kotle, mladší pak chodili přivydělávat kam se dalo. Krást nemuseli. K čemu? Když peněz k obživě chybělo, pár chlapú vzalo harmoniky (někteří třeba jen na ústa) a vyhrávali u bílých pod okny. Vždy se podařilo nějakou korunku sehnat. Nechyběl ani zpěv. I těch zpěvákú bylo mezi nimi dosti.

A co nyní? Nic. Vesnička zmizela a místo ní vznikla skládka odpadu z fabriky. Cikáni se rozptýlili kolem dokola. Na pomalované domečky s veselými obyvateli zbyla jen vzpomínka v myslích těch, kteří jsou již stařečkové a stařenky.

Ludmila Kolaříková

Kronikárom

V úvode metodickej príručky Písanie a vedenie obecných kroník je niekoľko základných pravidiel a ustanovení, ktoré by sa mali pri tvorbe kroník dodržiavať. Vyberáme z nich tie najdôležitejšie /doplnené prípadným naším komentárom/

1. Do kroniky sa zaznamenávajú správy a údaje, ktoré podávajú komplexný obraz o živote obce /mesta/ vo všetkých oblastiach jeho života, najmä spoločenského, ekonomického, kultúrneho a športového. Udalosti, ktoré sa dotýkajú okresu, regiónu či celoštátne sa zaznamenávajú vtedy, keď ovplyvnili dianie v obci /meste/. /Tu je nutné poznamenať, že je potrebné na jeho úvod stručne popísať spoločensko-politické udalosti celoštátneho významu za uplynulý rok/. Kronikár by sa mal zúčastňovať všetkých významnejších podujatí obce /mesta/, aby o nich mohol napísať čo najobjektívnešie informácie /z prvej ruky/.

2. Kronikára ustanovuje do funkcie mestská rada, mestské zastupiteľstvo alebo obecný úrad. Pri tejto príležitosti mu má byť vydaný menovací dekrét. Potom nový kronikár prevezme od predchádzajúceho kroniku a všetky sprievodné dokumenty. O zmene kronikára sa vykoná do kroniky zápis a nový kronikár na úvod napíše svoj stručný životopis. Kronikár si vedie poznámky pravidelne a podľa uváženia na voľné listy alebo do zošita. Nasledujúci rok predloží koncept ročného zápisu do 15. októbra tomu, kto ho do funkcie ustanovil /uvedený termín je možné po vzájomnej dohode upraviť/.

3. Kronika je vlastníctvom obce /mesta/. Jej obsah je prístupný verejnosti a na požiadanie /písomné/ je možné do nej nahliadnuť v priestoroch úradu . O štúdiu kroniky je potrebné viesť samostatnú evidenciu /por. číslo, meno bádateľa, účel, dátum, podpis bádateľa príp. i kronikára alebo kompetentnej osoby na úrade/. Po ukončení štúdia sa kronika musí prekontrolovať či nedošlo k jej poškodeniu. Zapožičanie kroniky mimo úrad by sa malo diať iba vo výnimočných prípadoch a so zabezpečením dohľadu nad miestom prechodného uloženia /napr.na výstave/.

4. Kronika musí byť aj so sprievodným materiálom uložená na bezpečnom a suchom mieste, napr. v ohňovzdornej, uzamykateľnej skrini /trezore/. Diely kroniky, ktoré sú už uzavreté a zápisy v nich sú staršie ako 50 rokov, je potrebné uložiť do štátneho okresného archívu. Je to v plnej kompetencii úradu a uvedený časový limit je možné po dohode s archívom upraviť, v prípade, že sa vedú dve alebo viac exemplárov kroniky, je jeden možné odovzdať do archívu hneď po uzatvorení jednotlivých dielov.

5. Zápisy v kronike nie je možné spätne opravovať /škrtať, prepisovať, dopisovať/. Po objavení závažných nedostatkov a chýb v texte je na tieto možné upozorniť v poznámkach alebo doplnkovom zápise na konci príslušného dielu kroniky alebo v samostatnom zošite - prílohe kroniky. O tomto musí byť informovaný a doplnkový zápis schváliť zriaďovateľ kroniky.

6. Náklady spojené s vedením a vyhotovením kroniky znáša príslušný obecný či mestský úrad /kúpa kroniky, písacích a kresliacich potrieb, filmov, zhotovenie fotografií a pod./. Odmenu kronikára je najvhodnejšie stanoviť po vzájomnej dohode kronikára a úradu. Tu treba prihliadať najmä na vzdelanie a schopnosti, ale určiť kritériá hodnotenia kronikára je vo výhradnej kompetencii obce /mesta/.

V rámci všeobecnej orientácie sme považovali za potrebné uviesť na úvod nášho cyklu tieto základné pravidlá tvorby kroniky. V ďalších pokračovaniach sa budeme venovať konkrétnym metodickým postupom, uvedené zásady bližšie rozpracujeme a objasníme si v nich to najdôležitejšie.

Miroslav Minďáš

Julia Domna na minci z Lábu

Z povrchových zberov na území Lábu pochádza vzácny nález rímskej mince. Medený dupondius s priemerom 2,8 cm a váhou 21,1 g pochádza z mincovne v Ríme z obdobia medzi rokmi 196 a 211.

Na averze je busta cisárovnej Júlie Domny, manželky Septimia Severa. Na reverze je vyobrazený Vesta, sediaci na kresle. V rukách drží palladium a sceptrum. Na pravej strane je nápis IVLIA AVGVSTA, na zadnej len časť mena ...TA a po stranách písmená S C. Okrem historickej a numizmatickej hodnoty majú mince i zaujímavú umeleckú stránku a sú zdrojom pre štúdium portrétneho umenia. Zároveň dokladajú vývoj odievania, účesov a šperkov.

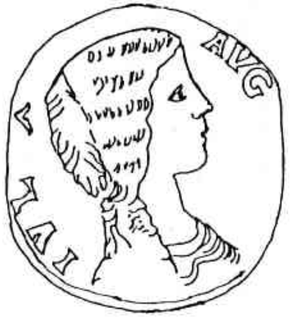

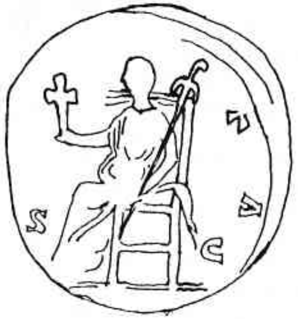

Viaceré údaje o Júlii Domne nachádzame v práci Eleny Minarovičovej Portréty na starovekých minciach. Nepochádzala z Ríma, ale zo Sýrie a na panovnícky dvor priniesla nové zvyklosti. Vznešený pôvod sa markantne prejavoval na jej portrétoch najmä nezvyčajnými účesmi, ktoré boli v tej dobe novinkou a sú charakteristické pre módu prvej polovice 3. storočia nášho letopočtu. Dlhé husté vlasy má cez prostriedok hlavy

nad čelom rozčesané, voľne spustené naramená a až potom stočené a upevnené v tyle. Mince Julie Domny patria k najčastejším typom rímskych cisárovien, hoci v nálezoch mincí na Slovensku predstavujú len nepatrný počet. Literatúra uvádza približne tristo najrozličnejších typov razieb s jej portrétom. K najkrajším minciam s jej vyobrazením patria strieborné dvojdenáre, tzv. antoniniány s markantným znázornením poprsia cisárovnej na polmesiaci. Julia Domna, matka Caracallu a Getu, zomrela v roku 217.

Nález mince spolu s ďalšími importovanými predmetmi pomohli datovať jedno z germánskych sídlisk na území Lábu, ktoré tvorilo jadro jeho osídlenia v dobe rímskej. Spolu so staršími, z odbornej literatúry známymi pamiatkami z Vysokej pri Morave, Zohoru a Lábu predstavujú značnú koncentráciu, ktorá môže súvisieť s blízkosťou rímskej stanice v Stupave a na základe ktorej nemôžeme v budúcnosti vylúčiť ďalšie prekvapujúce objavy.

Poznámky:

Za určenie mince ďakujem Dr. Eve Kolníkovej, DrSc. z AÚ SAV v Nitre.
Druhý odsek je citovaný z 23. strany uvedenej práce E.Kolníkovej.

Viera Drahošová

Geografické názvy na Záhorí

Slovenský úrad geodézie a kartografie vydal zo Záhoria dve publikácie zemepisných názvov: kopcov, dolín lesov, polí, viníc, vodných tokov, samôt, horární a iných chotárnych názvov.

Prvá v sérii publikácií A1G Geografické názvy okresu Bratislava-vidiek vyšla roku 1983, druhá, A11 Geografické názvy okresu Senica v roku 1989. Autormi sú kartografka Z.Koláriková a jazykovedec J.Majtán. Vydanie publikácií nás upozornilo na potrebu zbierania a zapisovania starých chotárnych názvov, lebo po sceľovaní pozemkov mnohé už zanikli a poznajú ich už iba najstarší občania. Chotárne názvy, čiže mikrotoponymá odrážajú mnohé historické, hospodárske a sociálne danosti, sú preto dôležitým historickým prameňom poznania dejín našich obcí a celého Záhoria.

Všimnime si také názvy ako Košútovec /Senica/, Chorvátske hody /Mokrý Háj/, Báborské /čiže Bavorské/ v Plaveckom Mikuláši, Habánka /Bil. Humence a inde/, Zámčisko /Unín/, Hradisko a Hrádok /Zohor/, Starý hrad /kopec v Stupave/, Valy /Lakš. Nová Ves/, ktoré poukazujú na staré osídlenie, stavby alebo vzťahy k iným národom. Rozličné terénne útvary a staré hospodárske pomery odrážajú napríklad názvy Okrúšky, Hrúdy, Padelky, Drahy, Smuha, Struha, Strža, Výhon, Pláňava. Názvy Uhliská, Bažantnica, Chmelinec, Vinohrady, Hrachovec, Lipovec, Dubník svedčia o výrobnej činnosti alebo pestovaných plodinách a porastoch.

Starobylé sú názvy Kržla, Kršlenica, Snohy, Posvätné, Požihov, Pohanská, ale aj názvy s príponou -in, ktorá označuje privlastňovanie k menám zakončeným na -a: Kojatín, Cunín /potok/. Na prítomnosť cudzieho obyvateľstva poukazujú názvy nemeckého pôvodu: Hegštajg, Santoberg, Štemberk, Hošták, Šumberk, menej maďarského pôvodu: Hadmáš. Zaujímavé je, že Podlužie je aj na Záhorí, nielen na Morave a označuje pole v Lopašove a Sobotišti. Korlátko je nielen hrad v Cerovej, ale aj les v Plaveckom Mikuláši. Niektoré názvy sú vtipné, napr. Drmolez /Mariánka/ Papajvŕšok /Gajary/, Bozajvŕšok /Lakš.Nová Ves/, Otrčhora /Štefanov/, Valihora /Vrbovce/. Isté názvy sú veľmi časté, vyskytujú sa v mnohých obciach, iné sú zriedkavé.

V uvedených publikáciách sa však nachádzajú len také názvy, ktoré autori našli na mapách. V skutočnosti je takých názvov oveľa viac. V niektorej obci aj 5-6 ráz viac.

Poznajú ich najstarší bývalí roľníci, uhliari,rybári, poľovníci, lesní robotníci. Treba ich vyhľadať a zapísať. Inak po nejakých 5 rokoch, keď starší pamätníci ľudových tradícií od nás navždy odídu, stratíme príležitosť využiť týchto dávnych svedkov našej minulosti pri písaní histórie Záhoria. Všetky chotárne názvy by sa mali zapísať do obecnej kroniky.

Konštantín Palkovič

Z dobovej tlače

17.storočie je v našich dejinách známe ako storočie stavovských povstaní. Ich iniciátormi boli šľachtické stavy, ktoré sa na prelome 16. a 17. storočia začali búriť proti narastajúcim snahám Habsburgovcov o vybudovanie absolutistického štátu. Tieto snahy sprevádzalo úsilie o potlačovanie politického vplyvu šľachtických stavov a dokonca i pokusy sústreďovať ich majetky.

Prvé stavovské povstanie vypuklo v roku 1604 a podľa jeho iniciátora bolo nazvané Bocskayovo. Štefan Bocskay, sedmohradský magnát, pripravoval proti Habsburgovcom povstanie, ale po tom, čo bolo prezradené, mu Habsburgovci chceli zhabať všetky majetky v Biharskej stolici. Proti tomu sa postavil a so svojím hajdúskym vojskom porazil najprv cisárskeho generála Belgiosa a potom i Bastu. V bojoch potom pokračoval v západnej časti Slovenska a dostal sa až na Moravu. Odtiaľ ho však vojská moravských stavov začali vytláčať, pretože sa jeho ťaženie často menilo na pustošenie krajiny. Počas týchto bojov a lúpežných nájazdov všetkých znepriatelených strán najviac trpeli poddanské vrstvy obyvateľstva. Z tohoto obdobia sa zachovala žiadosť obyvateľov troch záhorských obcí Štefanovi Bocskayovi, ktorého prosia o ochranu pred lúpením a rabovaním v ich obciach. Popis listu bol uverejnený v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti z roku 1900 /roč. III., č.4, s.54 - 55/.

Prosba obcí Zohoru, Gajaru a Malých Levár k Štefanovi Bočkajovi za ochranu

Uverejňuje Ferdinand Menčik

Modlitbu svou poníženou vzkazujeme Velikomocné Jasnosti Vaší, zdraví jak těla tak i duše prospěšenství všelijakého, dlúhého a dobrého i šťastného panování vzkazujeme s vinšováním požehnání božského na mnohá léta na Pánu Bohu žádáme etc.

Ač posavad do těchto let věku posledního mnohé a veliké protivenství my chudí lidé veliké protivenství od lidu válečnýho jdoucího do Uher na vojnu snášeti a trpěti jsme musili, což s bolestí srdce našeho i trpíme a tak dobre od žádného pomoci a vochrany nemáme, i po Pánu Bohu již k žádnému se v ochranu nedáváme než Vaší Velikomožné Jasnosti se utíkáme a všeckny společne za poddané se poddáváme, žádajíce za opatrnost a ochranu, neb my chudí a pracovití lidé, cožkolvěk jsme i otcové naši pracně jsme nabyli, to již tohoto času o to jsme přišli a nekoliko naše od rejtarů vzato jest, ale i kostel dobyvše teď dne 8. tohoto měsíce kostel zloupili a z něho všeckno pobrali. A tak my již nebozí a chudí lidé poddávajíce se Vaší velikomožné Jasnosti za vochranu žádajíce, jistoty a listu prosíme pod pečetí Vaší velikomožné Jasnosti. Co se pak dotýče statku od služebníků Vaší velikomožné Jasnosti pobraného, žádáme, že nám chudým lidem propouštěti a vydati poručiti ráčíte, abychom na další časy i s dítkami našimi živnosti sobě dobývati mohli. Kteréhožto statku koňského z naší chudý dědiny zajato jest 131. A již se dále v ochranu a v poddanost Vaší velikomožné Jasnosti dáváme a se utíkáme, žádajíce, že nám více škody činiti dopustiti neráčíte a také při navyklým náboženství nás zanechati ráčíte. Již zajiste ne před pohany, ale před křesťany jakožto rejtaři německý nám překážejí, tak že viu s hrdlem a zdravím i s dítkami našimi utíkati musíme. A v tom ve všem Pán Bůh všemohoucí svou svatou pomoc, potěšení rač dáti, toho Vaší velikomožné Jasnosti na Pánu Bohu žádáme a vinšujeme. A s tím Pán Bůh všemohoucí rač dáti štěstí dlúhé a v ochranu porúčíme Vaší velikomožnou Jasnost.

Actum in Zohor die 12 mensis Maji anno Domini 1605.

Vaší velikomožné Jasnosti povolní poddaní chudí:

Zohor - Martin Tkadlec-rychtár, Júra Havlových, Martin Haž, Júra Čtvrtecký, Janúše Jurových, Matouš Havlových - konšelé, na zámku u vězení a všecka vůbec Záhorská.

Gajaršči - Júra Zajíček-rychtár, Ondra Vrbových, Ondra Martychových, Jan Hřeben, Martin Hnátových, Řehák Ničových, Kuba Mačkových - konšelé, a všecka vůbec Gajarská.

Malé Levarky - Júra Urbanových - rychtár, Václav Krejčí, Lukáč Zapotocký, Řehák Pernička, Jan Urbanových, Jakub Lycha, Martin Holých - konšelé, a všecka vůbec Malých Levarek.

Velikomožné Jasnosti pánu p. Štefanovi Bočkajimu, pánu panu našimu milostivému k dodání, supplikací ponížena. V nebytedlnosti pánu panu místodržícímu Jeho veliké Jasnosti.

……

Do kuchyni

Syr zahorský. V nitriansko-prešporskom Zahorí veľkej obľuby požíva syr, nasledovne pripravený: vezmíme rovnaké čiastky čerstvého tvarohu a mladého, t.j. nevytopeného masla, na pr. pol funta z každého, roztrime na myske oboje spolu, tak aby maslo s tvarohom úplne rozmiešalo sa, konečne pridajme trochu na drobno posekaného kôpru. Syr takto pripravený natiera sa na chlebík a chutí veľmi dobre, komuby ale bol primastný, môže 2 čiastky tvarohu z jednou čiastkou masla pomiešať, miesto kôpru ale môže sa i posekané lísťa pažiťkové, petržlenové, tarkanové atď. pridať, jako je komu po chuti. Tento "zahorský syr" môžeme z vlastnej skúsenosti odporučiť.

Z dobovej tlače

Pranostiky

Kólko do Jura žabi krčá, tólko po Juru čučá.

Ket na zelenú horu na Jura hrimí, budú zle krávi dójit.

Ket na Jura žabi kŕkajú, kúpí boti.

(Lopašov)

Ket sa na Vincenta napije vták na kolaji vodi, bude moc vína.

(Radošovce)

zapísala Mária Zajíčková

Aforizmy

Aktívne riešil problémy, ktoré by bez neho neboli vznikli.

Kto si sústavne nezvyšuje latku, toho by ňou mali biť.

MYŠLIENKY SLÁVNYCH

Dejiny sveta, to je pokrok vo vedomí slobody.

G. Hegel

Celý náš život sa utvára medzi tým, čo chceme a čo musíme.

K. Čapek

Živé slová

malitiis non est indulgendum - zlomyselným netreba odpúšťať

coram me - v mojej prítomnosti

ratio agendi - dôvod konania

copia verborum - zásoba slov

gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo - kvapka vyhlbuje kameň nie silou, ale častým padaním

SVEDKOVIA DÁVNEJ HISTÓRIE
NÁZVY ZÁHORSKÝCH OBCÍ

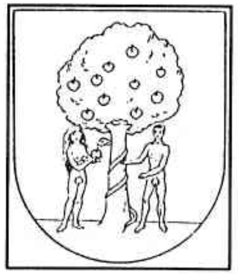

JABLONICA */Joblunchа 1262, Jablonicza 1773/, od jabloň /rozumie sa divá/ príponou miesta -ica. Názov podľa miesta zarasteného divými jabloňami s tŕňmi. V takýchto miestach mávali základňu staromaďarské strážne posádky, pričom pichľavý porast im slúžil ako prirodzené obranné zátarasy. Osada Jablonica vznikla neďaleko priesmyku a jej okolie malo teda strategický charakter, ktorý sa zachoval aj neskôr /známe sú boje s Turkami v jej okolí/.*

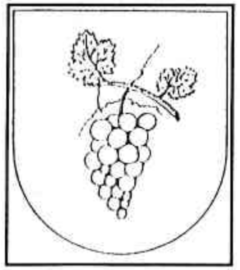

KUNOV */Kunlehota 1409, Kunow 1472/, pôvodne Kunova Lehota, od osobného mena Kuno /z Kunerad/ a lehota "dvor, pozemok na istý čas /lehotu/ oslobodený od daní", z toho Kunov /dvor, majetok/.*

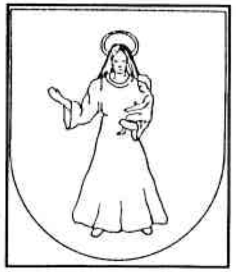

ČÁČOV */Chatow 1394, Checho 1533, Czaczow 1773/, pôvodne Čáčov /dvor, pozemok a pod./, od osobného mena Čáč / to od čak - "nádejný, očakávaný"/ privlastňovacou príponou - ov. Kolísanie v záznamoch Čet-, Čeč-, Čač- umožňujú spájať aj so slovami četina, čečina, čačina /tu s príponou -ina/ "ihličnaté, borovicové halúzie, porast". Podľa toho názov by bol motivovaný ihličnatým, borovicovým porastom, lesíkom.*

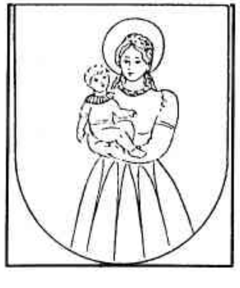

ROVENSKO */Rovensko 1439, Rowenzko 1446/, od staršieho adj. roven /dnes rovný/ príponou priestoru -sko. Názov podľa rovného terénu, v ktorom osada vznikla.*

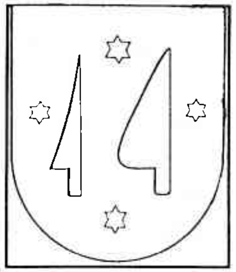

HLBOKÉ */Holbouka 1262, Hluboke 1773/, od adj. hlboké /hist. hlb-ok/. Pôvodne asi Hlboká /osada/ podľa toho, že v čase vzniku sa nachádzala v nižšie položenom mieste v porovnaní s okolím, príp. v údolí, v rozsiahlejšej priehlbine.*

Rudolf Krajčovič

OHLASY

O pobyte Pavla Kyrmezera v Holíči

Ad 3/1992.

V náväznosti na informatívny článod prof. Jozefa Mikuša:"Osobnosti kultúrneho, literárneho a ľudovýchovného života v Holíči" /Záhorie 1992 č. 3. str. 8-12/ napísal som hneď po vyjdení spomenutého čísla patričné vysvetlenie k pobytu Pavla Kyrmezera v Holíči. Aj som ho dodal redakcii "Záhoria", ale keďže sa môj článok záhadne stratil a dosiaľ publikovaný nebol, podávam v tejto záležitosti niekoľko doplňujúcich poznámok:

Približný rok narodenia Pavla Kyrmezera podľa odhadu väčšiny historikov je 1502. Jeho brat bol rim.kat. farárom v Brne a predpokladá sa, že celá jeho rodina bola katolícka. Ako rektor účinkoval Pavel Kyrmezer v Soblahove a v Nemšovej pri Trenčíne, kde sa dostal do styku s novokrstencami-habánmi, ktorí mali dovolené r. 1545 sťahovať sa zo západnej Európy na Slovensko. Pred rokom 1560 prišiel Pavel Kyrmezer do Strážnice, kde od r. 1566 pôsobil ako mestský notár. Tu sa aj oženil s vdovou Zřídilkovou. Po jej smrti a strate všetkého majetku odišiel do Krakova, kde sa dal vysvätiť za kňaza, ale stal sa horlivým stúpencom evanjelia podľa augsburského vyznania. Ako zápalistý luterán /nie kalvín!/ účinkoval v Uherskom Ostrohu v rokoch 1572 - 1575. Dňa 24. apríla 1575 bol po smrti Benedikta Jičínského dosadený na jeho miesto ako dekan do Uherského Brodu. Okrem sporu s Jednotou bratskou, ktorá vtedy praktizovala kňazský celibát, závažnejšia bola žaloba zo strany olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, ktorého pričinením bol pre podozrenie z antitrinitarizmu upálený arinánsky mních Paleologus Jakub 22.2.1853. Niečo podobné hrozilo aj Pavlovi Kyrmezerovi, ktorý sa s týmto mníchom priatelil. Preto mu jeho zemský pán Jetřich z Kunovic poradil a umožnil, aby sa uchýlil r. 1583 do Holíča. Ale aj tu už našiel novokrstencov - habánov, proti ktorým v Hlohovci r. 1585 vydal spis:"Confessio fidei" - Vyznanie viery o pravom a čistom božstve Pána a Spasiteľa Ježiša Krista, keď ešte predtým v Plaveckom Podhradí dal vytlačiť dôverný materiál z rozhovorov, listov a konferencií s Jednotou bratskou. V Olomouci r. 1579 mu tlačou vyšla: "MALÁ BIBLÍ" ako zrkadlo pravého života kresťanského, v ktorej horlil za dve sviatosti: krst svätý a Večeru Pánovu podľa Lutherovho učenia. Ostatných päť neuznával, a keď tento - podľa biskupa Pavlovského - blud šíril po celej Morave, tak šla na neho listovná žaloba olomouckého biskupa cisárovi a ten to dal na starosť olomouckému súdu. To sú príčiny Kyrmezerovho úteku do Holíča.

Holíčsky azyl Kyrmezerov možno datovať od 1583 - 1587. Nič bližšieho o jeho pobyte v Holíči som sa nedopátral. Po roku 1587 sa vrátil do Uherského Brodu, *kde si otvoril dievčenskú školu, ale ani toto podujatie nebolo úspešné. Zomrel v biede 19. marca 1589 doopatrovaný činiteľmi Jednoty bratskej, ktorú odprosil za svoje predošlé nerozvážne pamflety. Ján Amos Komenský o ňom napísal: "...byl člověk učený ale nepříkladného života a přenespokojená hlava.". V našich dejinách dramatickej literatúry zaujíma však čestné miesto.*

Použitá literatúra:
Z. Winter: Život církevní v Čechách,Praha 1895
Dr. R. Říčan: Dějiny Jednoty bratrské, Praha 1957
Dr. B. Bálent: K životu a dielu Pavla Kyrmezera, Cirkevné listy, 1950 str. 369
S. Ružička: Náboženské poměry na Uherskobrodsku, Praha 1937
M. Cesnaková-Michalcová : Divadelné hry Pavla Kyrmezera, SAV Bratislava 1956

Pavel Proksa

****

Keď som v lete 1992 zazrel na pulte stánku PNS časopis Záhorie, myslel som si, že to bude vari jeden z mála časopisov i pre mňa /mladého historika/. Stalo sa. Už sa teším, keď mi poštár prinesie najnovšie číslo časopisu Záhorie a ja ho začnem čítať a neprestanem, dokiaľ neskončím na jeho poslednej strane.

žiak J.Šebesta, Moravský Svätý Ján

****

Som hrdá na to, že sa Vám darí v našom regióne vydávať tak kvalitný časopis. Myslím, že je to írečitý kraj, veľmi bohatý i na ľudovú slovesnosť a tradície. Budem Vám fandiť a propagovať, pokiaľ to bude možné čo najviac.

Ing. Margita Kučerová, CSc., Sekule

****

Prosím o zaslání složenky na Záhorie na rok 1994. Nerada bych přišla o časopis, je to jediné spojení s mojím rodným krajem. Nedovedu si představit, že bych Záhorie nedostala. Můj život by byl ošizený, stále si v časopisech čtu a mám se s čím těšit. Číslo od čísla je lepší.

Anna Mráčková, Praha

****

Náhodou sa mi dostalo do rúk niekoľko čísel Vášho časopisu, ktorý venujete dejinám, tradíciám a kultúre Záhoria. Nové poznatky o regióne robia Váš časopis zaujímavým, avšak menej priestoru venujete relevantným geografickým aspektom, ktoré významnou mierou ovplyvňujú ostatné sféry spločenského a hospodárskeho života regiónu.

RNDr. Anton Michálek, Bratislava

SPRÁVY

Spomienkové stretnutie

Pri príležitosti 10. výročia úmrtia PhDr. Imricha Kotvana, CSc., rodáka z Trnovca, významného slovenského literárneho historika, bibliografa a inkunábulistu, sa dňa 10. apríla 1994 uskutočnilo v Trnovci pietne stretnutie spojené s odhalením pamätnej tabule a výstavou jeho literárnych prác. Imrich Kotvan sa vo svojom vedeckom diele zaoberal najmä inkunábulami a rukopismi, bernolákovcami a bol zostavovateľom viacerých tématických bibliografií.

Pietneho aktu sa okrem početnej časti rodákov zúčastnili zástupcovia Matice slovenskej, Okresnej knižnice v Senici, Obvodného úradu v Holíči.

Literárne dielo Imricha Kotvana vyexponované na výstave, sa ako dar jeho detí stáva majetkom miestnej ľudovej knižnice.

* * *

Spomienka na Hynka Bíma

V týchto dňoch si pripomíname 120. výročie narodenia významného českého folkloristu, hudobného skladateľa a učiteľa Hynka Bíma (1874 - 1958). Skôr narodení Skaličania si ho môžu pamätať z pôsobenia vo funkcii riaditeľa meštianskej školy v Skalici v rokoch 1919-34. K jeho učiteľom patril Leoš Janáček, s ktorým spolupracoval pri zbieraní ľudových piesní. Zozbieral ich okolo 4 tisíc, z toho 900 piesní zo Slovenska. Osobitne cenné sú Bímove záznamy ľudovej nástrojovej hry.

* * *

ZA LEVOM ZACHAROM

Dňa 18.marca 1994 zomrel vo veku 47 rokov PhDr. Lev Zachar, pracovník Archeologického múzea SNM v Bratislave. Venoval sa predovšetkým výskumu doby laténskej. Na Záhorí skúmal lokality v Studienke, Kútoch, Šaštíne - Strážach.

* * *

Pred 50 rokmi bol ukončený výskum druhého najväčšieho mohylníka z veľkomoravského obdobia na Slovensku v Skalici na Kopečnici.Pri tejto príležitosti inštalovali vo výstavnej miestnosti Záhorského múzea v Skalici výstavu Veľkomoravská Skalica a jej pohrebisko na Kopečnici. Záujemcovia sa môžu na nej oboznámiť s nálezmi z výskumu, ktoré boli zapožičané zo SNM v Martine. Výstava bola otvorená 5.mája a potrvá do 15. júla.

* * *

Majster drotárskeho remesla Ladislav Mikulík vystavuje

Čaro jednoduchej, ale poetickej línie drôtu. Jej prostej kráse a vizuálnej pôsobivosti zveruje Ladislav Mikulík, sedemdesiatštyri- ročný majster drotárskeho remesla zo Senice charakteristické vzdušné lineárne kreácie, či už najrôznejších úžitkových predmetov zdrôtu: košíkov, podnosov, dekoratívnych tanierov, váz alebo neopakovateľných a u nás vzácnych a ojedinelých drôtených figúr postáv najmä drotárov, krojovaných postáv a podobne.

Za vyše dvadsať rokov sústredenej, ale hravej práce, rozvinutej po odchode do dôchodku, sa Ladislav Mikulík, rodák z Veľkého Rovného, povestného strediska drotárskej práce pri Žiline, vypracoval medzi známych tvorcov už takmer zabudnutého drotárskeho umenia na Slovensku.

Rozvíjaním vlastnej fantázie, najmä v oblasti figurálnej tvorby, často aj veľkých rozmerov (jedna z jeho drôtených figúr zdobí sieň bratislavského hradu), postavenej na pevnej báze poctivého ovládnutia starých drotárskych techník, sa mu podarilo presvedčivým tvorivým a remeselným spôsobom oživiť invenčné bohatstvo, krásu a poéziu dávneho, už takmer zaniknutého drotárskeho remesla.

Slúži k Mikulíkovej cti, že sa snaží vzbudiť aj záujem verejnosti o drotárstvo vlastnými názornými demonštráciami ručnej drotárskej práce priamo na výstavách, ako aj zaučiť do tajov drotárskeho umenia jeho nových adeptov z radov mládeže, aby aj ďalšie generácie mali možnosť poznať z prvej ruky drotársku prácu a jej všeobecne oceňované výsledné výtvory.

Výstavu inštalovanú v čase od 6.mája do 3.júna za veľkého záujmu návštevníkov pripravila Záhorská galéria v Senici v komisárstve odbornej pracovníčky galérie Dany Janáčkovej.

Po skončení v Senici bola výstava prenesená do Trenčína a v mesiaci decembri bude usporiadaná v Záhorskom múzeu v Skalici.

Štefan Zajíček

SPRÁVY

KRÁTKE OZNAMY

SPONZORSKÉ PRÍSPEVKY

200 Sk - Drozdová Margita,Kopčany, 200 Sk - Obecný úrad Mokrý Háj, 100 Sk - Satur,cestovná kancelária 819, Skalica, 200 Sk - Obecný úrad Plavecký Mikuláš, 130 Sk - Obecný úrad Suchohrad, 100 Sk - Doc.Dr.Konštantín Palkovič,CSc, Bratislava, 30 Sk - Jozef Drahoš,Bratislava, 100 Sk - Dr. Eva Fordinálová,CSc, Bratislava, 100 Sk - Alexander Šenšel, Žilina, 30 Sk - Albert Rehák, Radošovce, 80 Sk - Anton Breska, Bratislava, 130 - Ing. Margita Kučerová, Sekule, 100 - Dr. Mojmír Benža, Bratislava, 100 Sk - d.p. Pavel Proksa, Holíč, 30 Sk - Pavel Krč, Kunov, 56 Sk - Eva Libušová, Malacky, 30 Sk Peter Vrablec, Závod, 30 Sk - MUDr.Karol Kleibl, Skalica, 30 Sk - Věroslav Ornst, Znojmo, 130 Sk - Obecný úrad Smrdáky, 130 Sk - Erik Martinec, Jakubov.

ĎAKUJEME

Vážení čitatelia, redakcia časopisu Záhorie dohodla so Správou pôšt zníženie poštovného za zasielanie časopisu Záhorie zo 7,- Sk na 1,- Sk. Predplatné za jedno číslo časopisu bude teda od čísla 2/94 spolu 6,- Sk /5,- Sk za časopis, 1,- Sk poštovné/. Ročné predplatné pre novoprihlásených odberateľov predstavuje teda 36,- Sk. Preplatok tých odberateľov, ktorí zaplatili vyššie poštovné evidujeme a koncom roka Vás oboznámime so spôsobom jeho vyúčtovania.

KRÁTKE OZNAMY

adut adox
a.s. SKALICA
POLYGRAFICKÁ PRODUKCIA
KARTONÁŽ
Potočná 85
909 01
SKALICA
TEL.: 0801/94 5662, 5713 FAX: 0801/94 5662

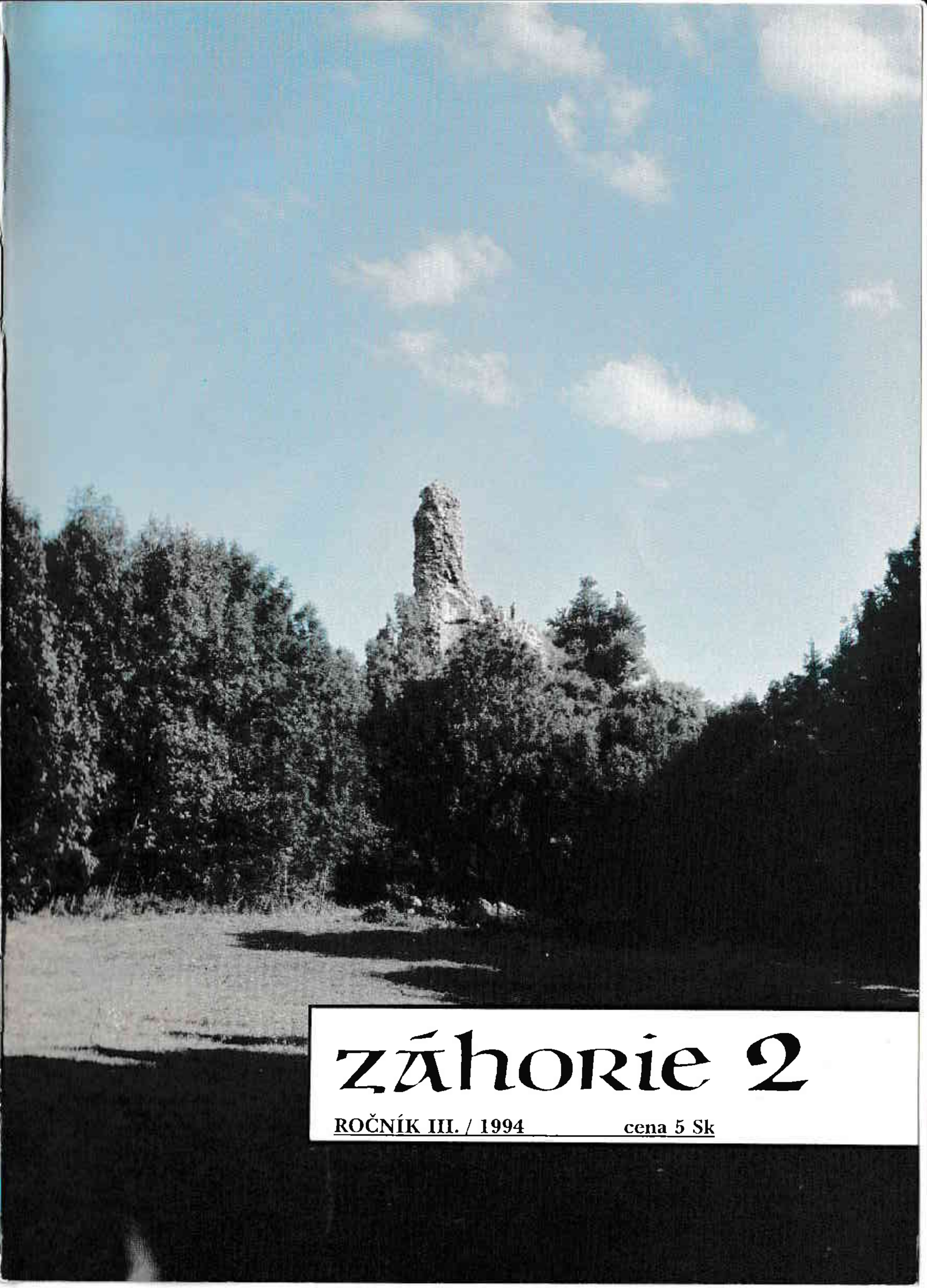

záhorie 2

ROČNÍK III. / 1994 cena 5 Sk